

سر آغاز

وزارت اطلاعات و کلتور به پیروی از پالیسی کلتوری دو لک جمهوری که بر روی ارزشهای ملی و احیای متفخر فرهنگ استوار شده است در شمار دیگر کتابهایی که بمناسبت مجلس بزرگداشت دقیقی طبع کرده است، مصمم شد تحقیق عالمانه و نوازه یی را در باب زندگی و افکار و اشعار محمد ابن احمد ابو منصور دقیقی بلخی شاعر بلند آوازه وطن تقدیم اهل فضل و ادب کند تا از جانبی نظر گاه های ما در باره این چهره جاودان ادبیات دری آشکار شود و از جانب دیگر مبانی اصیل فرهنگ ملی ما عیان گردد و دوستان فرهنگ و تاریخ این سر زمین در جریان آن حماسه ها و کارنامه هایی قرار بگیرند که روزی و روزگاری سنگ بنای وطنپرستی ما را تشکیل دادند و اکنون با روح و ملیت ما عجین شده اند .

پوهاند دکتور نوین

العدل برآء اليك

زبور محم

حصه اول

زبدون درگذشتم زورون خایه گفتم !
 سخن نگفتم راجه قلند رانده گفتم !

بخوانندہ کتاب زبور

مے شود پردہ چشم پر کا ہے گما ہے
 دید و امیر و چہاں را بنگا ہے گما ہے
 وادعی عشق بسے دور و دراز است و لے
 طے شود عبادہ سد سالہ با ہے گما ہے
 و عظیم کوش و مدہ دامن امیر دوست
 و ملتے بہست کہ یابی سر راست گما ہے

شاهین من بسید پلنگان گذاشتی!
 همت بلند و چکل ازین تیر تر بده
 رستم که طائران جسم را کنم شکار
 تیر که ناکنده فتنه کارگر بده
 خاتم به نور غم **عرواؤ و بنروز**
 هر ذره مرا پرد بال شر بده

وفا

یارب درون سینه دل باخبر بدہ
در بادہ نشہ را بگرم آن نفس بدہ
ایں بندہ را کہ بانفس دیگران نزیست
یک آہ خانہ زاوشال حسر بدہ
سیلّم مرا بجوئے تنک مایہ پیچ
جولانگئے بواوی دکوہ و کسر بدہ
سازی اگر حریف یم بیکراں مرا
با انتظار موج سکون گھر بدہ

درون سینہ ما سوز آرزو ز کجاست ؟
 سوز ما مست و لے بادہ و رینوز کجاست ؟
 گرفتار این کہ ہاں خاک و ماتحت خاکیم
 بہ ذرہ ذرہ ما درو جستجو کجاست ؟
 نگاہ ما بگریبان شکشاں افتد
 جنون از کجا شور ماست و ہمز کجاست ؟

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عشق شورا نگیس تو را هر جا ده در کوئے تو برو
بر تماشای خود چہ می نازد کہ رہ سوئے تو برد!

۴

اے کہ زمین فرو برد گرمی آہ و ناله را
 زندہ کن از صدای من خاک ہزار سالہ را!
 بادل ماچہ ساکنی! تو کہ ببادہ حیات
 مستی شوق می دہی آب و گل پیالہ را
 غنچہ دل گرفتہ را از نفسم گرہ کشاے
 تازہ کن از نسیم من داغ و رون لالہ را
 می گذر خمیال من از مہ و نہر و شتری
 تو بہ کیس چہ خفتہ صید کن این غزالہ را
 خواجہ من! نگاہ دار آبروے گلے خویش
 آنکہ ز جوے دگیہاں پرنکند پیالہ را

غزل مراے و نواہے رفتہ باز آور
 بایں فربہ دلاں حرفِ دل نواز آور
 کنشت و کعبہ تجھانہ و کلیسا را
 ہزارفتنہ ازاں چشمِ نیمہ باز آور
 زباوہ کہ بنگاکِ من آتشے آمیخت
 پیالہ بجانانِ نونیاں از آور !
 نئے کہ دل ز نواہش بسینہ می رقص
 مئے کہ شیشہ جاں را دہد گداز آور
 بنیستانِ عجم بادِ صبح دم تیز است
 شہارہ کہ فرومی چسکد ز ساز آور

بصدے درو مندے نواے دلپذیرے
 ثم زندگی کشادہم بجهان تشنه میرے
 تو بروے بے نواے در آں جہاں کشادی
 کہ ہنوز آرزویش نہ میسرہ در ضمیرے
 ز نگاہ سرمہ ساسے بدل وجہ رسیدی
 چہ نگاہ سرمہ ساسے بد و نشانہ زوہر تیرے
 بنگاہ نار سایم چہ بہار جلوہ دادی
 کہ بہار و باغ عالم چو تدر و نوصفیرے
 چہ عجب اگر دو سلطان یہ دلا متے نہ گنبد
 عجب ایں کہ می نگنبد بد و عالمے فقیرے !

من اگرچہ تیرہ غالم دیکھے است برگ و سازم
 بظہارہ حمسائے چو ستارہ دیدہ بازم
 بہ ہوائے زخم تو ہمہ نالہ خموشم
 تو بایں گماں کہ شاید ز نو افتادہ سازم
 بفہمیرم آں چیں اکن کہ ز شعلہ نواے
 دل خاکیاں فرمزم دل نوریان گدازم
 تب قاتلِ فطرتِ ما ز نیاز مندی ما
 تو خداے بے نیازی زسی بسوز و سازم
 بکسے عیاں نکردم ز کسے نہاں نکردم
 غزل آچہاں سودم کہ بروں افتاد رازم!

نالہ بآستان دیر بے خبرانہ می زوم
 تا بحر شنا ختم راه و قسایم خویش را
 قافلہ بہار را طائر پیش رس نگہ
 بہ کہ بخلوت قفس گفت پریم خویش را

۸

بر سر کفر و دین فشان رحمتِ عالمِ خویش را
 بنده نقاب بر کشا ماهِ تمامِ خویش را
 زمزمه کن من سرای، گردش باد و تیز کن
 باز به بزم مانگر، آتشِ جامِ خویش را
 دامن زگیسوان بدوش زحمتِ گستاخِ بری
 صید چرانی کنی طائرِ بامِ خویش را
 ریگِ عراق منظر کشتِ حجاز نشانه کام
 خونِ حسین باز ده کوفه دشتِ امِ خویش را
 دوش بر اهر زنده راه یگانه طے کن
 می ندید بدست کس عشق ز بامِ خویش را

اشنا رہتا ہے پنہاں نامساں بہم زندہ لیکن
 مرا آں غمزدہ ہی باید کہ پیاک است مخوریز است
 نشین سرور او آب و گل لیکن چہ راز است این
 خور اسحبت گل خوشتر آید اول کم آید است
 مرا بنگار کہ در بند وستان و گنج کے بیسنی
 یزمن زادہ بزم آشنائے روم و تبریز است

۹

ناله من از آن پرسوز و بیباک و غم انگیز است
 بخاشاکم شرار افتاد و باد و صبحدم تیز است
 نزار و عشق سامانے ولیکن تیشہ مدار و
 غراشدہ سینہ مکسار و پاک از خون پرور است
 مرا در دل خلید این نکستہ از مرداد ادا نے
 ز معشوقان نگہ کاری ترا ز حرف و آویز است!
 بیا بسنم بیا یکدم نشیں کز درد و مجوری
 تنی بیسانہ بزم ترا پیما نہ لبریز است
 بہستان جلوہ دارم آتش داغ جفائی را
 نسیمش تیر ترمی ساز و دشنم فلط ریز است!

ہمہ پارہ و لم راز سرور او نصیب
 غم خود چہاں نہادی بدل ہزار پارہ !
 نکشد سفینہ کس بریم بلند موج
 خطر کہ عشق میں نہ سلامت کنارہ !
 بشکود بے نیازی زخا یگان گذشتہ
 صفت مرتساع کہ گذشت برستارہ !

۱۰

دل و دیده که دارم همه لذت نظاره
 چه گنه اگر ترا شمع صنم ز سنگ خاره
 تو بجز سوره و رفتابی که نگاه بر مستجابی
 می بینم با اگر من عالم تو بگو دگر چه چاره
 چه شود اگر خسرانی بس که کار و لانه
 که متاع نار و آتش و کله است پاره پاره
 غزل زدم که شاید بنواست دارم آید
 تپ شعله کم نگر دو ز گستن شاره
 دل زنده که داوی بر حساب در سازد
 بگفت بد که بی بند شمع بسنگ خاره

شعلہ سببہ من خانہ فروز است ولے
 شعلہ بہت کہ ہم خانہ بیدار است بہت
 بجبہ عقل جہاں بین فسطاحوں نکشم
 در کمنہ ام دگے شمع و نظر بازے بہت

۱۱

گرچہ شاہین حسن بر سر پرواز سے بہت
 اندر میں باہر پہنچاں، قدر انداز سے بہت
 آنچہ از کار فرو بستہ گرہ بکشتاید
 بہت دور و جملہ زمزمہ پرواز سے بہت
 تاب گفتار اگر بہت شناساے نیست
 ولے آں بنہ کہ در سینہ اور لے بہت
 گرچہ صد گونہ بعد سوز مر سوزست اند
 لے خوشالذات آں سوز کہ ہم مانے بہت
 مرودہ فاکیم و سداوارین رندہ شدیم
 دل دل رندہ و ابکار خداسازت بہت

سارِ تقدیرم و صد نفسم پنهان درم
 هر کجا زخمی اندیشه رسد تا من است
 ای من از فیض تو پائینده نشان تو کجا هست
 این دوستی اثر ماست چنان تو کجا هست

۱۲

این جهان عینیت و عینم نماند پسندار من است!
 جسد و او گردیده بیدار من است!
 هم آفاق که گیسوم بنگاہ او را
 علامت هست که از گردش پرکار من است
 هستی و نیستی ز دیدن و نادیدن من
 تپه زمان و چپ مکان شیخی افکار من است!
 از مشغول کاری دل اسیر و سکن غیب و حضور
 این که غماز کوشت نمده اسرار من است
 آں جهانے کہ درو کاشته راعے دروند
 نور و نار شمس و سج و زار من است

دل بجے نہایت باد و جہاں نہ آفتہ
 من بھنور تو رسم روز شمار این چنین
 نہ است مکن صغیر از من مشید و گفت
 کس نہ بود در چمن غم بار این چنین

۱۳

فصل ہزار این چنین باغک ہزار این چنین
 حیرہ کشا، غزل سدا بادہ بیار این چنین
 اشک چکیدہ ام بریں ہم ہنگام خود نگہ
 ریزہ نیستان من برق و شہار این چنین
 باد ہزار را گو، پے پنجبال من برد
 وادی و دشت را و نقش و نگار این چنین
 زاوہ باغ و راغ را از نفسم طراوتے
 و چین تو زیستم با گل و خار این چنین
 عالم آب و خاک را بر محاکم دلم بسا
 روشن و تاریغیش را گیر عیار این چنین

۱۵

نیز و بجا ک تشنه با و زنده گی نشان
 آتش خود مسد کن آتش باغ و نشان
 میگذر حتی سبب ملت و خود من نشان
 در سه بلند بانگ بزم فسرده آتشان
 فک که گره کشان نام، دین بروی تمام
 زانکه درون سینه دل بد فتنه است نشان
 هر دو بنزله روان هر دو امیر کاروان
 عقل بجای می برد، عشق برو کشان کشان
 عشق زیاده آورده خمیه شش جہات را
 دست دراز می کند تا به طناب لکشان

۱۴

بدو کشید ز چپاک هست و بود مرا
 چه حقد با کین قسم رضا کشود مرا
 تپید عشق و درین کثرت تابسانان
 بنزار دانند و کرد تا زد و مرا
 ندانم اینک که نگاهش چه دید در خاکم
 نفس نفس بعید ز مانند سود مرا
 جهانے از خس و ناشاک و میاں انداخت
 شیاره و کله داد و آزمود مرا
 پیا له گیر ز دستم گرفت کار از دست
 کرشمه بازی ساقی زمن ربود مرا !

بانیہ سہ ایں کروڑے بشکار خواہی آسہ
 ز کشتہ شہر یاران رم آہوانہ دارم
 تو اگر گرم مناسی بیجا اختران بدخشم
 دوسرہ جام دلخوڑے ز منہ تہانہ دارم

۱۶

تو باین گسال که شاید سر آستانه دارم
 بطواف خانه کارے بخت خانه دارم
 شہر پر پیدہ رسم گذر ز جسلوہ من
 کہ بتاب یک دو آنے قریب جاو و آنه دارم
 حکم دگر گنگا ہے پر رہے کہ طے نمودم
 بسایخ صبح فردا دوش زمانه دارم
 ہم عشق کشتی من ہم عشق ساحل من
 نہ غم فیسند دارم نہ سہ کرانہ دارم
 شہرے فشاں دیکھ کن شہرے کہ و آنسو
 کہ بہنو زوئیہ زہن ہم آستانه دارم

بخسلاش چو رسیدی تنگ را بدست
 که آس دے ست که مار از نظاره می گذرد!
 من از فسق چه نالم که از هجوم سرشک
 ز راه دیده دلم پاره پاره می گذرد!

۱۶

نقش بر راه نشینان ستاره می گذرد
 مرا بگیر که کارم ز چپاره می گذرد
 بودی گراں چه سخن گسستم ز جیلو و دست
 بیک نگاهشال ستاره می گذرد
 رنه منزل آں ماه سخت و شوار است
 چنان که عشق بدوش ستاره می گذرد
 ز پرده بندی گروں چه طبع نو میدی است
 کناو که نظر بر ما ز ستاره می گذرد
 می است شب نیم راه که گشتان کماره اوست
 بیک شکستن موج از ستاره می گذرد

سیکھنے کے تو آوری در شہر نمی گنجید
 این حسا نہ بر اندازے در خلوت ہاموں بہ
 اقبالِ غزل خواں را کافہ نہ تو اں گفتن
 سودا بد ما غش زدا ز در سہ بیرون بہ

۱۸

بر عقل فلک پیمیاں نہ کمانہ شیخوں بہ
 یک خزانہ در دہل از عظیم سلاطوں بہ
 دی مغ بچہ با من اسرار محبت گفت
 اشکے کہ فرخوردی از باوہ ملکوں بہ
 آن فقر کہ بے تیغ صمد کشور دل گیرد
 از شوکت دارا بے از فر فریدوں بہ
 درویشاں آئی مضمون لبند آور
 در غائقہ صوفی انسانہ و افسوں بہ
 در جوے روان ما، بے منت طوفانے
 یک موج اگر خیزد و آں موج زبیر سچوں بہ

یا جس نے تازہ یا امتحانے تازہ
 می کنی تا چنہ با ما آنچہ کردی پیش ازین
 یا چنساں کن یا چنسیں!
 فقر بخش؛ با شکوہ خسرو پرویز بخش
 یا عطا فرما خسرو با فطرت روح الامیں
 یا چنساں کن یا چنسیں!
 یا بخش و سینه من آرزوے انقلاب
 یا دگرگوں کن نسا و این زمان و این زمیں
 یا چنساں کن یا چنسیں!

یا مسلمان را مدہ فرماں کہ جاں پر گشت بندہ
 یا دین فرسودہ پیسہ کرتا زہ جانے آئندہ
 یا چنناں کن یا چنیں !
 یا برہمن را بھسوا نو خداوندے تراش
 یا خدا اندر سینہ زناریاں غلوت گزین
 یا چنناں کن یا چنیں !
 یا اگر آدم کہ از بلیس باشد کمتر ک
 یا اگر بلیس بہر امتحان قتل و دیں
 یا چنناں کن یا چنیں !

سوز و گدازِ زندگی لذتِ جستجو سے تو
 راہِ چو مار می گزد و گدازِ رومِ بے سرو سے تو
 سینہ کشادہ جبریل از پرِ عاشقان گذشت
 تا شرعے باو فتد ز آتشِ آرزو سے تو
 ہم ہوائے جسدِ پارہ کنسم حجاب را
 ہم بنگاہے نازِ پایہ کشم بڑے سے تو
 من بتلاشِ تو روم یا بتلاشِ خودِ روم
 غفل و دلِ غفل ہمہ گم شدگان کو سے تو
 از چمنِ توستہ ام قطعہ شبِ بنفشہ بخش
 خاطرِ غنچہ داشت و کم نشود ز جو سے تو

۲۰

عقل هم عشق است و از ذوق نگو بگانه نیست
 لیکن این بیچاره را آس جرات ندان نیست
 گرچه می دانم خیال منزل ایجا و من است
 و سفر از پاشتن بخت مرده اند نیست
 هر زمان یک تازه جلاله کما می خواهم ازو
 تا جنون من مانده من گوید و گردید اند نیست
 بائیسین ازو در جنون پارس گریبان داشتم
 در جنون از خود ز فتن کار هر دیوانه نیست

چه ملاتی چپ درویشی، چه سطلانی چپ دیبانی
 فرغ کار می جوید ببالوسی و ز تراقی
 ببازارے که چشم میری شور است و کم نور است
 غم خوار تر گردد و چو انرا یه به یزاتی

۲۲

درین محفل کہ کھاراد گزشت از بار و ساقی
 ندیے کو کہ در جامش فریزم مے باقی !
 کسے کو ز ہر شیریں می خورد از جام ز تینے
 مے تلخ از سفال من کجا گیسو بہ تریا قی
 شہار از خاک من خیب زد، کجا ریزم، کرا سونم
 غلط کردی کہ در جام فلکندی سوز مشتاقی !
 مکدر کرد مغرب چشمہ ہائے علم و عرفان را
 جہاں را تیرہ تر سازد چہ مشائی چہ اشراقی
 دل گیتی ! انا السوم، انا السوم، فریادش
 فرد نالاں کز اعندی تہ براق ولا راقی،

بزم در شکش نیم و میسد است چنو زده
 بمسد را بے خبر از گشش انلاک انداز
 می توان ریخت بر آغوش خزاں ماله و محل
 نیندو بر شاخ کس خرن رگ تاک انداز

۳۳

ساقی با جگر شمع منساک انداز
 و اگر آتش بقیامت بجفت حساک انداز
 او بیک دانه گندم بزم انداخت
 تو بیک جرعه آب آنسوئے منساک انداز
 عشق را باد و مرد آنگن و پرنور بد
 لایس این باد و پیمیان و راک انداز
 حکمت و فلسفه کرد است گران خیز مرا
 خنجر من از سرم این بار گران پاک انداز
 خود از گرمی صیبا بگذاز و نسید
 چاره کار با آن غمزه چساک انداز

۳۵

زہرِ نفستہ کہ دل از دیدہ گیسو پاک می آیم
 گدازے معنی پاکم تھی اور اک می آیم
 گئے رسم درہ فرزا بجی ذوق جنوں بخشہ
 من از دوس خرد منداں گریباں چاک می آیم
 گئے چید جہاں بر من گئے من بر جہاں پیچم
 بگرداں بادۂ تابیسوں ازیں چچاک می آیم
 نہ این جا چشمتک ساقی نہ آنجا مریض شتاقی
 ز بزمِ صوفی و ملا بسے غمناک می آیم
 رسد وقتے کہ خاصان ترا با من فتد کاے
 کہ من صحرائیم پیش ملک بے باک می آیم

۳۴

ازاں آجے کہ درمن لالہ کاروسا گئینے وہ
 کون خاکِ مراساتی بسا دِ فرو دینے وہ
 زمینائے کہ خوردم در فرنگ اندیشہ تار یک است
 سفر و زیدہ خود را نگاہ راہ بینے وہ
 چرخ از موج ہر بادے کہ می آید ز جاہ مستم
 دل من از گمانسا و فردش آمد یقینے وہ
 بحسانم آرزو یا بود و نا بود شیر دارد
 شہم را کو کیے از آرزوے دل نشینے وہ
 بدستم خامہ دادی کہ نقش خسروی بندد
 رقم کش این جہنم کردہ لوحِ حبیبینے وہ

نگاہش عقل و در اندیش را ذوقِ حینوں دادہ
 و بسکن با جنونِ فتنہ سالانِ شتری کردہ
 بخود کے می رسد ایں راہِ پیمایے تن آسانے
 ہزاراں سالِ منزل و مقامِ آفریں کردہ

دل بے قیاس من بانو را ایساں کافر می کرده
 حرم را حجبہ آورده وستان را چاکری کرده
 مستلح طاعت خود را ترا زوے برافرازد
 بازار قیامت با خدا سوداگری کرده
 زمین و آسمان را بد مراد خویش می خاہد
 غبار راہ و بافتد پرینداں و اوری کرده
 گئے با حق در آسمین زد گئے با حق در آویزد
 زمانے خیر می کرده زمانے خیر می کرده
 بایں بے رنگی جو ہر از دیہ سنگ می ریزد
 گلے ہیں کہ ہم ہمیں بستی ہم سحر می کرده

نہ در اندیشہ من کار را ز کفر و ایمانے
 نہ در جان غم اندوزم ہواے بلع و ضوآنے
 اگر کاوی دروغم را خیال خویش را یا بنی
 پریشان جملہ چوں ماہتاب اندر بیا باسنے

۲۷

ز شاعر ناز مستانه و مختصر چہ می خواہی
 تو خود ہنگامہ ہنگامہ دیگر چہ می خواہی
 بہ بحر نغمہ کردی آشنا طبع روانم را
 ز چاک سینہ ام دریا غلب گوہر چہ می خواہی
 مناز بے حضور از من می آید نمی آید
 رسد آورده ام، یگر این کا فر چہ می خواہی

نقش پرداز توئی ماتلم افشانیم
 حاضر آرائی و آئنده نگاری از تست
 نگه باداشتم از دل بربانم نرسید
 مہر و بے مہری و غیت ساری و یاری از تست

۳۹

من غوغوش لجه و شایین شکاری از تست
 زندگی را روش نور و ناری از تست
 دل بیدار و کف خاک و نماشاے جهان
 سیر این ماه بشب گونه عماری از تست
 همه انکار من از تست چه در دل چه بلب
 گم از بحر بر آری نه بر آری از تست
 من بهان مشیت غبارم که بجای نرسد
 لاله از تست و غم ایر بهاری از تست

۴۱
 بر جہاں دل من ساقی ختنش را نگرید
 کشتن و سوختن و ساقی ختنش را نگرید
 روشن از پر تو آں ماہ و لے غنیت کنیت
 باہر از آئینہ پر داقی ختنش را نگرید
 آنکہ یکہ سرت برو ملک سلیمانی چند
 با فقیران و دہقان با ختنش را نگرید
 آنکہ شبنوں بدل و دیدہ و انایاں رنجیت
 پیش نادان سپر انداقی ختنش را نگرید

۴۰

خوشتر از ہزار بار رسائی   گامے بطریق آشنائی !
 در سبب من مے بیاسے   از محنت و کلفتِ خدائی !
 ما از مقامِ مانجہ کن   ما یم کجا و تو کجائی ؟
 آن چشمکِ محرمانہ یاور   تاکہ بتغافل آزمائی
 دی ماہ تمام گفت بہن   و رسا ز بدائعِ نار رسائی
 خوش گفت مے حرام کردند   و مذہب عاشقانِ بدائی

پیش تو نہادہم دل خویش

شاید کہ تو ہیں گوہِ کشائی !

۴۳

زمستان را سر آمد روزگار ان   نوا با زند به شد در شاخسار ان
 گلان را بنگ و غم بخشد هوا ان   که می آید ز طرب جو مبار ان
 چراغ لاله اندر پشت و محراب   شود روشن تر از باد و بهار ان
 دلم اندر تر و در صحبت گل   گریزد این غزال از مرغزار ان
 دمی آسوده باور و غم خویش   دمی نالاں چو جوئے کعبه دار ان

بنیم این که نقش کم بخورد

نگویم حال دل باز دار ان

۴۴

مرا براه طلب بار در گل است هنوز   که دل بقافله وخت منزل است هنوز
 کجاست بقی نگار که خاماں سوزد   مرا معاطه با کشت حاصل است هنوز
 یکجہ سفینہ ایں غام را بطوفان دہ   ز ترس موج نگاہم بسا مل است هنوز
 پدیدان ز رسیدن چہ عالمے دارد   خوشا کسے کہ بد ببال محل است هنوز
 کسی کہ از دجہاں غیش را درواں نشناخت   فریب دہ ایں نقش باطل است هنوز
 بجاہ شوق تسلی بحسلوہ نشود   کجا برم غمشے کہ در دل است هنوز

حضور یا حکایت و راز نگر دید

چنانکہ ایں ہمہ گفتہ دل است هنوز

۴۵

از چشم ساقی مسرت شرابم   بے مے خرابم، بے مے خرابم
 شوقم فزوں تراز بے حجابی   بینم نہ بینم در سیح و تابم
 چوں رشتہ شمع آتش بگیرد   از زخمہ من تار ربابم
 از من بروں نیست منزل گو من   من بے نصیبم راجے غلامم

تا آفتابے خمیز روز غاور

مانند انجم بستند خوابم

۴۴

ہوا سے خانہ بونسل ندامت   میرا ہم غریب ہر دیا دم
 سحر می گفت خاکستر صبارا   "فسر از باد این صحرا سترارم
 گذر نرنگ پریشاںم مگر دامن   ز سوز کار و آنے یادگارم
 ز چشم اشک چویش بنم فرد بخیت   کہ من ہم خاکم و دور رگزارم
 جوش من رسید از دل سروے   کجے روزگار از چشمہ سارم
 ازل تاب و تپ پیشینہ من   ابد از ذوق و شہ فی انتظارم

میںدیش از کف خاکے میںدیش

بجان تو کہ من پایاں ندامت

ز حکایتِ دل من تو بگو که غب وانی
 دل من کجا که اورا بکنار من نیسانی
 بجلال تو که در دل دگر آه زو ندارم
 بجز این دعا که بخشی کیبوتر از امتیانی

۴۶

شب من حرم نمودی کہ بطلعت آفتابی
 تو بطلعت آفتابی سزد این کہ بے حجابی
 تو بدرین رسیدی بضمیرم آرمیدی
 زنگاہ من مبدی بچنین گراں رکابی
 تو عیار کم عیاراں تو فخر بے قراراں
 تو دولے دل فگاراں مگر این کہ دیر یا بی
 غم عشق ولذت اواثر دو گونه دارد
 گمے سوز و دردمندی گمے مستی و خرابی!

۴۸

بر جان زو منداں تو گویو چہ کار واری ؟
 تب تاب ہستہا سی ؟ دل بے قرار واری ؟
 چہ خبر سے ترا زانے کہ منہ دیکھد ز چشم
 تو برک گل ز شبنم و ریشا ہوار واری ؟
 چہ گویو کیت ز جانے کہ نفس نفس شمار و
 دم ستعار واری ؟ غم روزگار واری ؟

۷۴

دہریہ صیغہ ازلے ساقی ندامت محرمے دیگر
 کہ من شاید نخستیں آدم از عبالے دیگر
 مے این چکر فرمودہ سازای عتہ کا کے
 فشانی آب از خاک آتش انگیزی مے دیگر
 بیار آں دولت بیار آں بام جہاں ہیں را
 جسم را در فہنگ مسہ نرم مے دیگر

مقام بندگی دیگر مقام ماست شقی دیگر
 ز نوری سجده می خواهی ز غم کی بیش از آن خواهی
 بس غم می که دارم از محبت کیمیای سازم
 که من و چون رسم پیش تو از سن ارمغان خواهی

۴۹

اگر ننگ رہا خود رنگی آہ و حباب ازلے
 تجھرو باسن میں سودا بہا از بس گراں خواہی
 سخن بے پردہ گو باما، شد آس روز کم آمیزی
 کر می گفتند تا مارا چہیں خواہی چہیں غاہی
 نگاہ بے ادب زور خنہ مار چہ چہ میسنائی
 دگر عالم بنا کن گرجا بے درمیاں خواہی
 جہاں خود را نگہ داری کہ با این بے نیازی ما
 شمع اداست بر وجود خود ز خون دوستان خواہی

۵۱

بدہ آں دل کہ مستی ہے اوازِ او خوش است
 بگیریں دل کہ از خود رفتہ میگاہ اندیش است
 بدہ آں دل بدہ آں دل کہ گیتی را فرا گیب
 بگیریں دل بگیریں دل کہ در بند کم و بیش است
 مراے صید گاہ از تر کشش آفت زیر و کش
 بگرد و ز می چو می آید از آن تیرے کہ کشش است
 نگر و زندانی خستہ از کایہ جا گیب
 جہانے دگر ہستم جہانے دیگر سببش است

۵۰

نور تو دامنو سپید و سیاہ را
 دریا و کوہ و دشت و در و نہر و ماہ را!
 تو در ہوا سے آں کہ نگہ آشنائے دوست
 من در تلاش آں کہ نتابد نگاہ را!

تو بلوچ ساوہ من ہمہ مدعا نوشقی
 دگر آنچنساں ادب کن کہ غلط سخوا نم اورا
 بحضور تو اگر کس غزلے زمن سراید
 چہ شود اگر نوازی ہمہ ہیں کہ دانم اورا

۵۴

کفِ خاکِ برگِ ساسم بے نشاںم اورا
 بامیدو این کہ روزے بفلکِ ساسم اورا
 چہ کنم چہ چارہ گیرم کہ ز شاخِ علم و دانش
 نہ و میدہ پی حصارے کہ بدلِ نشاںم اورا
 دہر آتشِ جدائی شہرِ مرا نمودے
 بہم آنفس میرم کہ نشاںم اورا
 نئے عشق و سستی او ز دہروں ز خوشنم
 کہ دل آں چناں ندادم کہ و گریستاںم اورا

۵۴

رمز عشقِ توبہ اربابِ ہوس نتواں گفت
 سخن از تاب و تب شعلہ پر خس نتواں گفت
 تو مرا ذوقِ بیاں دادی و من تنی کہ بگوئے
 بہت در سینہ من آنچہ کس نتواں گفت !
 از نہاں خانہ دل خوش غزل لے می خیزد
 سر شاخے ہمہ گویم برفس نتواں گفت
 شوق اگر زندہ جاوید نباشد عجب است
 کہ حدیثِ تو دریں یک دو نفس نتواں گفت !

۵۳

میں دل کہ مرا داوی بسہیزہ یقین بادا
 این پیام جہاں بسیم روشن تراز میں بادا
 تنگے کہ نہ ریزد گردوں بسنال من
 در کام کہن زندے آنم شکر میں بادا

زندہ کن باز آن محبت را کہ از نیسروئے او
 بویا سے رہ نشینے رفت با تخت کے !
 دوستان خرم کہ بمنزل رسید آوارہ
 من پریشاں جاوہ لے علم و دانش کردہ سلا !

۵۵

یاد آئی میکہ خورم باوہ با چنگ و نے
 جام مے در دست من بیدنا مے در دست و نے
 در کس آئی خنہ ان مازندنگ بہار
 در نیائی فرسودیں اسرہ تر گرد و زوے !
 بے توجان من چو آں سازے کہ تارش در گسست
 و حسنوار از سینہ من منعمہ خیس ز پے بہ پے
 آنچہ من در بزم شوق آورده ام وائی کہ چہیت
 یک چہن گل نیک نیتاں نالہ یک خنخانہ مے !

۵۶

ناو کر آسماں بکند خیال دوست   انحرش تن گسست مجھے سوزا دوست
 تیرو نکال اوتب و تاب حیات نیست   جلال سحر رنگراں اذکنا رچومت
 بست غلہ و صرم ہر فردہ آتش

بیریناں شراب ہوا خور و بیہوش

نگہ فرنگ پیش مجاز آور و سب د   مینا کے کوہست تماشاے رنگ دوست
 گردہ ترنچرخ و رہا بندہ ترز مرگ   از دست او بامین پایا کب سے دوست
 خالی نماز و خور سپہر کہن گرفت   عیا و بے مدد کال کا تو تو دوست
 مشرق و غرباں مغرب اناں بیشتر مزاب   عالم تمام مرہا بے نفعی جست دوست

ساتی بیار بادہ و بزم شبانہ ساز

مارا ضرب یک نگہ مہرمانہ سنا

۵۶

انجمن گنجیں ہاں ریخت این دیدہ قمارا
 بیرون ز سپہ انداخت این ذوق نظر مارا
 ہر چند زمین سائیم بر تر ز ثریا سیم
 دانی کہ نمی زیبہ عمرے چو شر مارا
 شام و عشاءِ اتم از گردش ماخیزد
 دانی کہ نمی سازد این شام و صبح مارا
 این شیشہ گردوں را از بادہ تہی کردیم
 کم کاسہ مشو ساقی! میناے دگر مارا
 شایان جنون ما پیناے دو گیتی نیست
 این را بگذر مارا آں را بگذر مارا

طبع طینہ بدوادم ، بندہ پائے من کشاے
 تاج پائیں تو دہم غلعت شہ پیر را
 تیرے اگر بنگ زدایں چہ مقام گفتگو است
 عشق بدوش می کشد این همه کو ہزار را !

۵۸

فرمت کشمکش مددین دل بے قرار را
 یک دوشکن زیادہ کن گیسو سے تابدار را
 از تو درون سینہ ام برق تجسلی کہ من
 بامہ ہوسہ دادہ ام تلمیحی غنچہ سار را
 ذوق حضور و جہاں رسم صنم گری نہاد
 عشق فریب می دہد جان امیدوار را
 تا بغیر غنچہ خاطرے نغمہ تمازہ زخم
 باز بہ غنچہ زار دہ طائر غنچہ زار را

۶۰

به تنگی که دادی بگذاشت کار خود را
 تو بازی سپارم دل بجز بر خود را
 چه دلی که محنت او ز نفس شمارنی او
 که دست خود ندارد و رگ روزگار خود را
 بنمیرت آرمیدم تو بچویش خود نمائی
 بکناره بر کنش می در آب دار خود را
 مویخس از تو دارد و گویا، شنیده باشی
 که بخاک نیزه مازدم شش را بر خود را
 نشسته بسینه ماز خدنگ او شنیدست
 که اگر بپاشش افتد بر دوشکار خود را

جانم و آدینیت بار و نگاراں   جوے ست فلان کو مہاراں
 پیر ستیز و پنهان ستیز   ناپا مدارے با پنداراں
 ہیں کوہ صحراییں نشست و دریا   نے رازداراں نے غمگساراں
 بیگانہ شوق بیگانہ شوق   ہیں جو ہاراں ہیں آبشاراں
 فریاد سلیم سوز افراہ سلیم سوز   بانگ ہزاراں در شاخساراں
 دلش کہ سوز و در سیر من   آں ملغ کم سوخت لاف زاراں

محفل نثار و ساقی نثار

تکلیف کو ساز و دلیہ قراراں

من اے دریائے بے پایاں بہ موج تو درخشاں
 نہ گوہر آرزو دارم نہ می جویم کراںے را
 ازاں معنی کہ چوں شب بزم بجان من فرو ریزی
 جہانے تازہ پیب را کردہ ام عرض فغانے را

بحرِ فی می توان گشتن تنائے جمانے را
 من از ذوقِ عشوی طولِ دایمِ آستانے را
 ز ششما قافِ اگر تابِ سخنِ برویِ نیشدانی
 محبتِ می کند گو یا نگاہِ بے زبانے را
 کجا نورے کہ غیر از قاصدی چیزے می داند
 کجا خاکے کہ در آغوشِ وارد آسمانے را
 اگر یابِ ذره که گردد زانگیسند و جود من
 باین قیمت نمی گیرم حیاتِ جاودانے را

نغمه کجا و من کجا ساز سخن جانان البیت
 سوس قطار می کشم ناقه بے زمام را
 وقت بر من گفتن است من به کنایه گفت
 خود تو بگو کجا بر من هم نفسان حسام را

۶۶

چند بروے خود گشتی پر وہ صبح و شام را
 چہ کہ گشتام کن جلوه نامتام را
 سوز گداز حالتی است بادہ زمین طلب کنی
 پیش تو گریبان کنم مستی این معتام را
 من بسرو زندگی آتش اوفسزده ام
 تو نم شبنے بدہ لالہ تشنہ کام را
 عقل ورق و رنق بشت عشق بہ نکتہ رسید
 طائر زیر کے برو داند زیر دام را

۸۱
دون سینہ ماہیگرے اپنے ہر معجزی ستار
کو خیمہ کہ توئی یا کہ مادویہ و خود میر
کشاے پر وہ رقیق نیر آدم حب کی
کہ ماہر رنگد تو در خیمہ پر خیمہ

۶۳

نقشِ تبارِ چپچاپِ روزگارِ خودیم
 مثالِ بحرِ خروشیم و در کنارِ خودیم
 اگر چه سطوتِ دریا مانِ کس نابد
 بسطوتِ سدفِ او نگاہِ ار خودیم
 ز جوهرِ کدُنِ ما است و طبیعتِ ما
 مپرسِ سیرِ فیاں را که ما میسرِ خودیم
 نه از فراژِ ما کس خراج می خواهد
 فقیرِ راهِ نشینیم و شهرِ یارِ خودیم

کس ازین نجیب شناسان گذشت بگرییم
 بنومی سپارم اورا که جهان غم نندارد
 قدح خسرو فروزے کہ فرنگ و او مارا
 ہم آفتاب لیکن اثر سحر نندارد!

۶۴

بفغان ز لب کشودم که فغان اثر ندارد
 غمسم و دل نگفته بهتر بم کس جگر ندارد
 چه عرم چه دیر هر چه ساخته ز آستانائی
 ندانم که کس ز راه من تو خبر ندارد
 چه نایدنی است ایجب که شهر بهمان مار
 نفس نگاه دارد نفس دیگر ندارد
 تو ز راه دیده ما بهنمید ما گذشتی
 مگر آغوشان گذشتی که نگذیر ندارد

تو ندانی کہ نگاہ سیرا ہے چپ کند
در حضور تو دعا گفتہ برہ آمدہ ایم

۶۵

ماکہ افتندہ تر از پر تو مآ آمدہ ایم
 کس چہ اندک چہاں این مہرہ آمدہ ایم
 باقی بہاں سخن از درد دل ما گفستی
 شمسار ز اثر نالہ و آہ آمدہ ایم
 پرودہ اندچہ ویران کن کہ چو خورشید حشر
 بسزایار تو بسزای گم آمدہ ایم
 غم نامہ بختین بخت ترک ساز کہ ما
 ازین معرکہ بے نیل و سپاہ آمدہ ایم

محبوب

حصه دوم

شان نسل سدهم فاروس چمن مشو
مکبر او اگر شدی منکر خویش تن مشو

۶۶

اسے خدائے معروم خاک پریشاں نے نگرا
 زرق و برق و حیرت و حجب و سیلاباں نے نگرا
 حسن بے پایاں و درون سینہ غلت گرفت
 آفتاب خویش را زیر گریبانے نگرا
 بدل آدم زوی عشق بلا انگیز را
 آتش خود را با غوشش نیستاںے نگرا
 شویدا از دامن هستی و اعنائے کمند را
 سخت کوشی باے این آلودہ داناںے نگرا
 خاک مانیزد کس زو آسمانے دگرے
 زہ ناچیز تو میسبیا باںے نگرا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱
 بخیزد که آدم را بنگام نمود آمد
 این مشرت غبارے را انجم بر سجود آمد
 آن راز که پوشیده در سینہ هستی بود
 از شوضی آب و گل درگفت و شنود آمد!

۲
 مه دستاره که در راه شوق ہم سفر اند
 که شمع سنج و اوافم و صاحب نظر اند
 چه جسلوه با سست که دیدند در کف خاکه
 قفا بجانب انسلاک سوسه مانگرند

و عالم را تو اں دیدن بمیسنائے که من دارم
 کجا چشمے که بیند آں تماشاے که من دارم
 و گرد پانہ آید که در شہ انگنہ ہوے
 و دوسد ہنگامہ بر خیزد نہ سوداے که من دارم
 مخور نادان غم از تاریکی شبہا کہ می آید
 کہ چوں انجم درخشد داغ سیماے که من دارم
 ندیم خویش می سازی مرا لیکن ازاں ترسم
 نزاری تاب آں آشوب و غوغاے که من دارم

۲

اگر بجز محبت کرانه می خواهی
 بزار شعله دبی یک زبان می خواهی!
 مرا لذت پرواز آشنا کردند
 تو در فضا چمن آشیانه می خواهی!
 یک بدامن مرد این آشنا آویز
 زیار اگر نگو محرمانه می خواهی
 جنون نداری و هوای غلغل در شهر
 سبزشکستی و بزم شبانه می خواهی!
 تو هم بعشوه گری کوشش و دبیری آموز
 اگر زما غزل عاشقانه می خواهی

۳

درونِ لاله گزر چون صبا توانی کرد
 بیک نفس گرو غنچه و اتوانی کرد
 حیاتِ چیت ؛ جہاں را اسیر جاں کردن
 تو خود اسیر جہانی ، کجا توانی کرد
 مقدر است کہ سجود مہر و مہ باشی
 دلے ہنوز ندانی چسا توانی کرد
 اگر زمیہ کدہ من پیالہ کیسی
 ز مشیتِ خاک جہانے پیا توانی کرد
 چساں بینہ پرانے فروختی اقبال
 بخویش آنچہ توانی مہا توانی کرد

تو از مشایخ نفس زنده نمی دانی
 که زندگی به شکست مسلم ایام است
 مسلم و دانش مغرب همین است که گویم
 خوش است آه و غمناک تا نکند و ناکام است
 من در بلال و حبیب یادگر نیستیم
 که گفت بیدار گری در غمیه ایام است

۵

زمانہ قاصد طیتِ ارس و آرام است
 پے قاصدے کہ وجودش تمام پیٹم است !
 گمانِ مبرکہ نصیبِ توفیقِ بسوہ و دوست
 دروینِ سینہ منور آرزوے تو خدام است !
 گرفتارم این کہ چو شاہین بند پر وازی
 بپوش باش کہ صیبا و ماکن دام است
 باوچِ مشتِ غبارے کجارس حبیل
 بلند نامی اواز بلند می بام است !

غفیں مشو کہ جہاں راز خود بروں نہ بد
 کہ آنچہ گل نتوانست مرغِ نالان گفت
 پیغامِ شوق کہ من بے حجاب می گویم
 بہ لالہ قطرہ شبنم رسید و پنہاں گفت
 اگر سخن ہمہ شوریدہ گفتہ ام چہ عجب
 کہ ہر کہ گفت زگیسوے اد پریشاں گفت

۷

خرد از ذوقِ نظرِ گرم تماشا بود است
 ایں کہ جویندہ دیا بندہ ہر موجود است
 جلوہ پاکِ طلب از مہ و خورشید گذر
 زانکہ ہر جلوہ دریں دیر نگہ سودا است

و گرز سادہ و سیاسے یار نتوان گفت
 نشست بر سر بالین من ز درماں گفت !
 زباں اگر چہ دلیر است و مدعا شیریں
 سخن ز عشق چہ گویم جز این کہ نتوان گفت
 خوشا کسے کہ فـ و رفت در خمیہ بر جور
 سخن مثال گہر یکشید و آساں گفت
 خراب لذتِ آنم کہ چوں شناخت مرا
 غائب ز برہی کرد و حسانہ ویراں گفت

چشمم کم منکر داشت این عساق را
 که این شکسته بهایان قناریه اند
 بر بندهاں آفرین و گوی قسم کردند
 چنانکه شیخ و برهن شبان بهر مراد
 پیاله یی که در حال می گویند
 حدیث الجوه غریب است راویان نقل اند

۸

غلام زندہ دلام کہ عاشق سہ اند
 نہ خانقاہ نشیناں کہ دل بکس نہ بند
 باں لے کہ برنگ آشنا ویرنگ است
 عیار مسجد دے خانہ و صنم کہہ اند
 نگاہ از سر پرویں بلند تر دارند
 کہ آشتیاں بگرمیباں لکمشاں نہ مند
 بروں ز انجمنے درمیان انجمنے
 بخلوت اندو لے آنچنساں کہ باہمہ اند

باش تا پیر کشتیم زمت و دگر
 چه دهم سرش بر نوا با که بچنگ است هنوز
 نقش پر دایه ساسا چون بچشم نگریست
 گفت و پیر از سوداے تو تنگ است هنوز

۹

از این پیمان آلوده رنگ است هنوز
 سپید است مینه از کجک است هنوز
 فتنه را که و صد فتنه آموشتش بود
 و نترست هست که در صد فرنگ است هنوز
 ای که آسودیشین آب سائل بخیزد
 که ترا بار بگوا ب و ننگ است هنوز
 از سر تیشه گدشتن زخرد مندی نیست
 ای بهر اصل که اندول سنگ است هنوز

آنچند از صبح جوان با پر کاسه کردند
 بجهت نیت که با کوه گران بین کنند
 عشق با شربت ناک است به تاز حیات
 گاه در زان لغو شود و گران بین کنند
 تا تو بیدار شوی ناله کشیدم و در نه
 عشق کاره است که به آه و فغان نیز کنند

کجی بر عجب و عجب از بیاس نیز کنند
 کار حق گاه بشیر و گاه نیر کنند
 گاه باشد که تر مروت ز روی پوشند
 عاشقان برنده حال اند و چنان نیز کنند
 چو جهان کنند شود پاک بسوزند او را
 در همان آب گل ایحسا و جهان نیز کنند
 همه سودای خود را بنگارے بدین
 این چه قوی است که سودا بزیان نیز کنند

ختم وقت ز خلوت دشت حسا ز آید برون
 کاروان زین داد می دور و دور از آید برون
 من بیدارم غلامان مستی سلطان و پیر عام
 شمع بر نمود ز خاک کس آید ز آید برون
 عباد کعبه نیست ما ز می ناله حیات
 تا ز بیم عشق یک دانه را ز آید برون
 طرح نوی انگش اندر جنبه کائنات
 ناله با کز سینه ای نیسا ز آید برون
 چنگ را گیرید و دستم که کار از دست رفت
 نغمه ام خوش گشت و از گداسه ساز آید برون

پرموج ممرت خودی باش و سدره طهوان کاش
 ترا که گفت که بنشین و بیا به امان کش
 بقدر صید پناک از چمن سراسر بر نیز
 کرده خجسته کش خیمه در میان کاش
 بهر ماه کنسید گاوشت را از
 ستاره را زنگار گیر و در گریبان کاش
 گوشتم این که شرب خودی بخت تلخ هست
 بدر خورشیدش نگر و سدا بهر ما کاش

اگر آفتاب سے من خستہ اند
 بشوخی بگردانم اور از را ہے
 باں آب و تابے کہ فطرت پر بخشہ
 در شمع چو برقے بابر سیبہ
 رہ و رسم نہ زانوایاں شہنام
 غراں بر سر بام و یوسف بچا ہے

زمیں کنسم آرزوے تھا ہے !
 مسلّم اُنم از کل نہ سازم اے
 دل بے نیازے کہ در سینہ دارم
 گدازا دہ شیعہ پاؤں شاہے
 بگ دوں فتنہ آخپ بر لالہ من
 فزیریم اورا بہ برگ گیاہے
 چو پرویں فتنہ ناید اندیشہ من
 بدریوزہ پہ تو مسروما ہے

تو سوز و رین او تو گرمی خون او
 باور بخشی و پیکر و مسام زین
 عقل است چراغ تو و در را بگذرے
 عشق است الیخ تو و ابا بنده محرم زین
 لخت دل پر خفته اندیدہ نسوین
 عسل زبہ خشانم بر وار و حب تم زین

۱۰۶

بانث پرورش و سازو و ماوم زن
 چون بخت بر شوی خود را بر سلطنت جسم زن
 گفتند جهان ما آیا بتو می سازد
 گفتیم که نمی سازد گفتند که بر هم زن
 در سیکده با ایدم شائسته حریفه نیست
 با رستم و شناس زن با منیچر با کم زن
 لے لاله صحرا فی تنسانتو فی سوخت
 این داغ جگر تلبے بر سینہ آدم زن

بخلوت انجمنے آفسدیں کہ فطرتِ عشق
 یکی شناس و تماشا پسند بسیار است
 قید یک دم و کردند زیبِ فتراکش
 خوشا نصیبِ غزالے کہ زخمِ او کاری است
 باغ و باغِ گمراہے غمِ می پاشم
 گمراہِ مَناع و چہارزاں ز کند بازاری است

۱۳

هوس هنوز تماشاگر بزم اذاری است
 و گرچه غمخیز پرده داسه زنگاری است ؛
 زمان زمان شد آنچه می تراشد غفل
 بیا که عشق مسلمان و متل زنگاری است !
 امیر قافله سخت کوشش و پیهم کوشش
 که در قبیله ماجوسداری زنگاری است
 تو چشم بستی و گفتی که این جهان خواب است
 کشای چشم که این خواب خواب بیداری است

کشایه چهره که هم نکس که من ترانی گفت
 مینو ز منتظر جسد کوف خاک است
 وری چمن که سر و زامست و این نواز کجاست؟
 که غنچ سر بگریبان و گل عرفاک است

فرشتہ گرچہ بدو از عالم فلک است
 نگاہ او بتمام شای این کف خاک است
 گماں مبر کہ بیک شیوہ عشق می بازند
 قیاد بدوش گل و لاله بے جنوں چاک است
 حدیث شوق ادا می توان بخلوت دوست
 بنالہ کہ ز آلائش نفس پاک است
 توان گرفت ز چشم ستارہ مردم را
 خرد بدست تو شاہین تند و چالاک است

چو موج خیسو نیم جساودانه می آید
 کرانه می طسلی بے خبر کرانه کجاست؟
 بیا که در گستاخ تو خون تازه دوید
 و گر گوئی که اس با، به معنای کجاست
 بیک نور دشت بیخ روزگار را
 زیر پر و زود گشتی و گر زمانه کجاست

عرب کہ باز و بد محفل شبانہ کجاست؟
 عجم کہ زندہ کند رو و عاشقانہ کجاست؟
 بزر خرقہ پیراں سبوچہ با خالی است
 فغان کہ کس نشاند می جوانہ کجاست؟
 درین چمن کدہ ہر کس نشینے سازد
 کسے کہ ساز و دوا سوز و آشیانہ کجاست؟
 ہزار قافلہ بیکانہ وار ویدہ گذشت
 دے کہ ویدہ باندا ز محرمانہ کجاست؟

تخت جمود از سرایت نفروشدند این کو دگران است بکایه نفروشدند

با خون دل خویشش یدین دگر آموزا

نایدی تقدیر جهان است که بود است آن طاعت زنجیر جهان است که بود است

نومید مشو بنام کشیدن دگر آموزا

واسوخته و یک شمر از دانی بگر گیرا یک خنجر بویچ ویتان همه درگیرا

چون شعله بجا شاک ویدان دگر آموزا

۱۸

مانند صبا خیز و وزیدن کز آسمان و اماں گل و لاله نشین دگر آموز

اندک نیک غنچه خیزدین دگر آموز

مویه به کردی لب رفیق نپیدی آس گونشیدنی که بکس نه بیدی

و نه بچین شوق تپیدن دگر آموز

کافر دل داره دگر باره باو بند بر خویش تشاوبیده از غیر فرو بند

و بدین دگر آموز و ندیدن دگر آموز

و چه بیت پیوسته است شنیدی شنیدی در خاک تو کایت طوطی عام است ندیدی

و بدین دگر آموز و شنیدن دگر آموز

ما چشم غناب دل شبا ز نداریم چو مرغ مرالذت پرواز نداریم

لے مرغ سر خیز و پریدن دگر آموز

خاوریم مانند غبارِ سر است یک ناله ناموش از آواز آه است
 بر زنه این ناک گره خود هکله است از بند و سر قند و عرق و بعداں چیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں نیز

از خواب گراں خیز:

در بیه قودایت که آسوده چو حر است در بیه قودایت که خرواں شده است
 بیکانه آشوب و ننگ است چو ریاست از بیه چاکش صفت تیج و داں خیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں خیز

از خواب گراں خیز:

این که کشنده اسرارِ دنان است ملک است تن خاکی در برِ روح و دنان است
 تن نذر جان نذر بد تن دنان است با خرقه و سجاده و شمشیر و سنان خیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں خیز

از خواب گراں خیز:

لے غنچہ خوابیدہ چو زنگ گجران نیز   کاشانہ سارفت بتاراج طماں خیز
 از ناله مرغ جن آواز باگ لاس خیز   از گری سیمک مد آتش نفساں خیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں نیز
 از خواب گراں خیز:

خوشید کہ پیرایہ بسجا سحر بست   آویزہ بکوش سحر از خون جگر بست
 از دشت بجل قافلہ با رخت غریب   لے چشم جہاں میں تماشائے جہاں خیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں نیز
 از خواب گراں خیز:

۲۰

جهان ما ہمہ ناک است و پے سپر گردد
 ندانم این کہ نفس ہاے رفتہ برگردد
 شبے کہ گویہ غریب اس نشین است اورا
 مہ و ستارہ ندارد چہاں محسوس گردد
 ولے کہ تاب و تپہ را یزال می طلب
 کراخبر کہ شود برق یا شدر گردد
 نگاہ شوق و خیال بندہ ذوق و جور
 مترس ازینکہ مہ ناک رہگذر گردد
 چہاں بزمی کہ اگر مرگ است مرگ دوام
 خدا ز کردہ خود شدر ساز تر گردد

ناموس ازل را تو امینی تو امینی! دارے جہاں را تو بیاری تو بیینی
 اے بندہ خاکی تو زمانی تو زمینی سہا یقین در کشت و ازویر گمان خست
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں خیز
 از خواب گراں خیز!

زیاد زان رنگ لاویری افرنک فریاد شیرینی و پرویزی افرنک
 عالم ہویا نہ چنگیزی افرنک معار حرم! باز بہ تعمیر جہاں خیز
 از خواب گراں خواب گراں خواب گراں خیز
 از خواب گراں خیز!

۲۲

خیال من بهت شایه آسمان بود است
 بدوشش ماه و باغوشش گمشان بود است
 گمان مبر که ہمیں خاکه ان نشمین ما است
 که هر خستاره جهان است یا جتان بود است!
 بچشم موفقه و مایه آشکار آید
 ہزار کتہ کہ از چشم ما نہاں بود است
 زمیں پر پشت خود الوند و بے ستوں زارد
 غبار ما است کہ بردوشش او گر ال بود است!
 ز داغ لاله خونیں پیالہ می بینم
 کہ این گستہ نفس صاحب فغان بود است!

۲۱

باز بر فتنه و آئینه نظر باید کرد
 بلبه بر خیزد که اندیشه دیگر باید کرد
 عشق بر ناقه ایام کشد محل خویش
 عاشقی را حله از شام و صبحر باید کرد
 پیر ما گفت جهان بر روستی محکم نیست
 از نوش و ناخوشش او قطع نظر باید کرد
 تو اگر ترک جهان کرده سر او داری
 پس نخستین ز سر خویش گذر باید کرد
 گفتش در دل من لات و منات است بے
 گفت این بنکده را زیر و زبر باید کرد

جُزده شا بهینی برغان سر صحبت بگیر
 خیزد بال و پر کشا پرواز تو کوتاه نیست
 کرم شب تاب است شاعر در شبستانِ وجود
 در پر و بالش فروغی گاه هست و گاه نیست
 در غزل اقبال احوالِ خودی را نفاش گفت
 زانکه این نو کافرا ز آئینِ دیر آگاه نیست

۱۳

از نو ابر من قیامت رفت و کس آگاہ نیست
 پیش محفل جز بزم و زیر و مقام و راہ نیست
 در نہاد م عشق بانکر بند آہ میبختند
 تا مقام جاد و انم کار من چوں ماہ نیست
 لب فرو بند از نغاں در ساز باور و سراق
 عشق تا آہے کشد از جذب خویش آگاہ نیست
 شہ می باش و غاشا کے کہ پیش آید بسوزا
 خاکیاں را در حرم زندگانی راہ نیست

غلط خدایمانی نزلتے دارد
 خوشم که منزل مادور در راه خم بزم است
 تنافلی که مرا خصیت تماشا داد
 تنافلی است و به از التفات و مبدم است
 مرا اگر چه به تخمینا نه پرورش دادند
 چکیب را از لب من آنچه در دل حرم است!

۲۲

شراب میسکده من زیاده کالجیم است
 فشرده جگر من بشیشه عجم است
 چو موج می تپد آدم بجستجو وجود
 هنوز تا بکمر در میانم عدم است
 بیا که مثل خلیل این غلسم در شکنیم
 که جز تو بر چه دریں دیر دیده ام غنم است
 اگر بسینه این کائنات در زوی
 نگاه را بتمامش گذاشتن ستم است

در شب من آفتاب آن کهن دُاغی بس است
 این چراغ زیرِ فانوس از شبستانم برید
 منکرِ رمزِ شهر یاری با غلامان گفت رام
 بندهٔ تقصیر دارم پیشِ سلطانم برید

۲۵

لاله محرابم از طرب خیا با نم برید
 در هواے دشت و کُتار و بیا با نم برید
 رو بهی آموختم از خویشش دور افتاده ام
 چساره پردازاں! باغوش نیستانم برید
 در میان سینه حریف داشتم گم کرده ام
 گم چسپیرم پیش ملاے دستانم برید
 ساز خاموشم نواے دیگرے دارم هنوز
 آنکه بازم پرده گرداند سپئے آ نم برید

از کلیے سبق آموز که داناتے فرنگ
 بگنج سرشکافید و به بینا نرسید
 عشق انداز تپیدن ز دلی ما آموخت
 شدریاست که بر حسب و به پروا نرسید

۲۶

سخن تازه زدم کس بر سخن و ا نر سید
 جلوه خوں گشت و نگاہے بر تماشا نہ رسید
 سنگ می باش و دریں کار گہ شیشہ گذر
 و اے سنگے کہ صنم گشت و بینا نہ رسید
 کہنہ را در شکن و باز بہ تعمیر خرام
 ہر کہ در و طے لا ماندا بہ الا نہ رسید
 اے خوش آس جوئے تنک مایہ کہ از ذوق خودی
 در دل خاک نہ رفت و بدریا نہ رسید

درین چمن دل مرغهاں زماں دگر است
 بشاخ گل دگر است و آبشیاں دگر است
 بخودنگر! گله های جساں چم می گوئی
 اگر نگاه تو دیگر شود جساں دگر است
 به هر زمانه اگر چشم تو نکو نگرد
 طریق میسکده و شیوه مناں دگر است
 به میرفت افد از من و عارسان و گنجی
 اگر چه راه بهمان است کاروان دگر است

۲۷

عاشق آں نیرت کہ لب گرم فدا نے دارو
 عاشق آں است کہ برکت دو جہا نے دارو!
 عاشق آں است کہ تمبیک کند عالم خویش
 ورنہ از وہ جہا نے کہ کرا نے دارو
 دل بیدار ندادند بہ داناے فرنگ
 این نتد رہبت کہ چشم نگرا نے دارو
 عشق ناپید و خرد می گزودش صورت مار
 گر چہ در کاسہ زر لعل رولنے دارو
 فردمن گیر کہ در میکدہ ناپید انیت
 پیر مردے کہ مے تندو جو ا نے دارو!

ہستگامہ بہت از پیئے دیدارِ خاکے
 نظر ارہ را بہانہ تماشاے رنگ و بوست
 پنہاں بذرہ ذرہ و نا آشنا ہنوز
 پیدا چو ماہتاب و باغوش کاخ و کوست
 درنا کد این ماگہرِ زندگی گم است
 این گوہرے کہ گم شدہ ماہیم یا کہ اورست؛

ما از خداے گم شدہ ایم او بختجوست
 چوں ما نیازمند و گرفتار آرزو است
 گاہے بر برگِ لاله نویسد پیامِ خویش
 گلہے درونِ سینہ مرغیاں بہاؤ ہوست
 در ز گس آرمید کہ بسند جمالِ ما
 چندان کرشمہ داں کہ نکامیش بہ گفتگوست
 آنے حیر گئے کہ زند و نسراقِ ما
 بیرون و اندرون ز بروزِ پرو چار سوست

میسو سنطان زرد بازو کبستینِ ثناء و غسل
جانِ محکومان ز تن بردند محکومانِ پنجواب !
انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !
واعظ اندر مسجد و نہ زنداؤ در مدرسہ
آں پہ پیری کو دکے این پیر در عمدِ شباب !
انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !
اے مسلمانانِ فغاں از فتندائے علم و فن
اہرمن اندر حباں از ان و پرواں پر یاب !
انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !

۳۰

خواجه از خونِ رگِ مزدور سازد لیلِ ناب
از جفاے ده خدایاں کشتِ دہقانانِ خراب
انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !
شیخِ ستر از رشتہٗ تسبیحِ صدمومن بدام
کافرانِ سادہ دل را برہمنِ زنا و رتاب
انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !

بامعیناں گاہِ نیر وے پنگاں می و مہند
 شعلہ شاید بروں آید ز فانوسِ حباب !
 انقلاب !

انقلاب ! اے انقلاب !

شوغی باسل نگر! اندر کین حق نشست!
 شہر از کورنی شیخونے زند بر آفتاب!
 انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

در کلیسا ابن مریم را ابدار آ و بختند!
 مصطفیٰ از کعبہ ہجرت کردہ با ام الکتاب!
 انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

من درون شیشہ ہاے عصر حاضر دیدہ ام
 آں چہاں زہرے کہ از مے مار با و زہیج و تاب!
 انقلاب!

انقلاب! اے انقلاب!

در گذر از خاک و خود را پیکر خاک میگیر
 چاک اگر در سینه بر بزمی ماهتاب آید بروں!
 گر بروی تو حریم خویش را در بسته اند
 سر بنگ آستان زن لعل ناب آید بروں!

۳۱

گر چہ نئی دامنم کہ روز سے بے نقاب آید بروں
 تاتہ پنداری کہ جاں از بیچ و تاب آید بروں
 ضربتے باید کہ جانِ خفتہ بر خیزد ز خاک
 نالہ کے بے زخمہ از تارِ رباب آید بروں
 تاکِ خویش از گریہ لمے نیم شب سیراب دار
 کز درونِ اوشعار آفتاب آید بروں
 فرہ بے مایہ ترسم کہ ناپید راشوی
 پختہ تر کن خویش را تا آفتاب آید بروں

۳۳

زندگی و صدفِ خویش گهر ساختن است
 در دل شعله‌ور رفتن و نگذاشتن است
 عشق از بین گنبد و بسته بودنِ تعلق است
 شیشه ماه ز طاقِ فلک انداختن است
 سلطنتِ فقر و دل و دین زلفِ انداختن است
 به یکے داو جہاں بدون و جاں باختن است
 حکمت و فلسفہ را بہتے مردے باید
 تیغِ اندیشہ بر دوسے دو جہاں آختن است
 مذہبِ زندہ دلاں خوابِ پریشانے نفیت
 از ہمیں خاکِ جہاں و گرے ساختن است !

۳۲

کشاده روز خوش و ناخوش زمانه گذر
 ز گشتن و قفس و دام و آسشیانه گذر
 گرفتسم این که غریبی وره شناس نم
 بگویم دوست باند از محسوسانه گذر
 به نفس که بر آری جساں و گرگوں کن
 درین رباط کمن صورست زمانه گذر
 اگر عیان تو چه بریل و حرمی گیرند
 کرشمه بر دل شاں ریزد و لبزانه گذر

اگر زان برق بے پروا درون او تنی گردد
 بچشم کوہ سینا می بسد زو با پر کا ہے
 چساں آو آب محفل را نگہ دارند می سوزند
 میسر از ناشیدان نگاہ بر سر را ہے
 پس از من شعر من خوانند و دریابند می گویند
 جہانے را و اگر گوں کرد یک مرد خود آگاہ ہے

۳۴

بروں زیر گنبد در بستن پیدا کردہ ام را ہے
 کہ از اندیشہ بر ترمی پرد آہ محمد گاہ ہے
 تو لے شاہین شہین در چمن کردی ازاں ترسم
 ہوائے اویاں تو دھند پر واز کونما ہے
 غبار گشتہ آسودہ نتواں زیستن اینجا
 برباد صمد در پیچ منشین بر میرا ہے
 ز جوئے کہکشاں بگذر ز نیل آسماں بگذر
 ز منزل دل میر و گر چہ باشد منزل ما ہے

ازان پیش بتاں قسیم و زنا بر بستم
 کہ شیخ شہر مرد با خدا کرد و ز کفیر ہم
 زمانے رم کنند از من زانے با من آئینہ
 دریں محرابی دانند عیاد و مکنچیدم
 دل بے سوز کم گیر و نصیب از محبت مرے
 میں تابیدہ آور کہ گیر و در تو اکیرم

۳۵

گمانا رخیورم مزوب خدمت نمی گمیرم
 اران و احسنم که بپاقتیر بر او بستند تقصیرم
 رفیق عشق هستی بروه امر اندیشم را آنجا
 که از دنیا به پیشم میر عالماب می گمیرم
 من از هیچ سختی نقش بند موج و گردا بم
 به جوهر آسوده می گرد و ز طوفان چاره بر گیرم
 جهان را پیش ازین صد بار آتش زیر پا کردم
 سکون و عافیت را پاک می سوز و دم و زیرم

گئے باشند کہ کارِ ناخدائی می کند طوفان ؛
 کہ از طغیان موجِ کشتیم بر ساحل افتادہست
 نمی دانم کہ داد این چشمِ بینا موجِ دریا را
 گہ در سینہٗ دریا غرق بر ساحل افتادہست
 نصیبِ نیست از سوزِ درونم مرز و بوم را
 ز دمِ اکیر را بر خاکِ صحرا باطل افتادہست
 اگر در دل جہانے نازہٗ داری بروں آور
 کہ افرنگ از براحتِ ٹپے پنہاں سبل افتادہست !

۴۴

جہاں کو راست از آئینہ دل غافل افتاد است
 مئے چشمے کہ بینا شد نگاہش بول افتاد است
 شب تا یک و راہ هیچ تیج و بے یقیس راہی
 وسیل کارواں را مشکل اندر مشکل افتاد است
 قریب خام سودا مست و عاشق مست و قاصد مست
 کہ عرف دلبراں و اراے چندین محل افتاد است
 یقین مومنے دار دگماں کافرے دارد
 چه تدبیر اے مسلماناں کہ کارم بادل افتاد است

بہر زخے کہ ایں کالا بگیری سودمند افتد
 بزور بازوے چید ربدہ اور اکِ رازی را
 اگر یک قطرہ خوں داری اگر مشتی پیے داری
 بیا من با تو آموزم طریقِ شاہبازی را
 اگر ایں کار را کارِ نفس دانی چہ نادانی !
 دمِ شمشیر اندر سینہ باید نے نوازی را !

۳۷

نہ یابی در جہاں یارے کہ داند و لنوازی را
 بخود گم شونکہ دار آبرو سے عشق بازی را
 من از کار آفسرین واعلم کہ با این فوق پیدائی
 ز ناپوشیدہ دارد شیوہ ہائے کار سازی را
 کسے این معنی نازک نداند جسزایا ز اینجا
 کہ مہر غزنوی انسزوں کند درد ایازی را
 من آں علم و فراست با پر کاہے نمی گیرم
 کہ از تیغ و سپر بیگانہ سازد مرد غازی را!

۳۹

چو خورشیدِ بحر پیدا نگاہے می توان کردن
 ہمیں خاکِ سیہ را جلوہ گاہے می توان کردن
 نگاہِ غیش را از نوکِ سوزنِ تیز تر گزراں
 چو جوہر در دلِ آئینہ راسبے می توان کردن
 دریں گلشن کہ بر مرغِ چین راہِ نغان تنگ است
 باز از کشتودِ غنچہ آہے می توان کردن
 نہ این عالمِ حجاب اورا نہ آں عالمِ نقاب اورا
 اگر تابِ نظرِ داری نگاہے می توان کردن
 تو در زیرِ درختاں بچو طفلانِ اشیاں مہنی
 بہ پروازِ آکہ صیدِ مہر و ماہے می توان کردن

۳۸

علمے کہ تو آموزی مشتاق نگاہے نیست
 و اماندہ رہے ہست آوارہ را ہے نیست
 آدم کہ ضمیمہ نقش جہاں ریزد
 بالذت آہے ہست بے لذت آہے نیست
 ہرچند کہ عشق اور آوارہ را ہے کرد
 داغے کہ جگر سوزد در سینہ ما ہے نیست
 من چشم نہ بردارم از روئے نگارنیش
 اس مست قنائل را توفیق نگاہے نیست !
 اقبال قبا پوشد در کار جہاں کو شد
 دریاب کہ درویشی با دلق و کلا ہے نیست !

۴۱

عشق اندر جستجو افتاد و آدم حاصل است
 جملہ او آشکار از پردہ آب و گل است
 آفتاب و ماہ و انجم می توان داد و ن زدست
 در بہارے آن کفِ خاکے کہ دارائے دل است

م

کشیدی بادوہ باد و صحبت بیگانہ پے در پے!
 بنور دیگران افر ختی پیمیا نہ پے در پے!
 دوست ساتی غاور و جام ارغواں در کش
 کہ از خاک تو خیز و ناله متناہ پے در پے
 دلے کو از تب و تاب کمن آشت ناگرد
 زند شعلہ خود را صورت پروانہ پے در پے
 ز شکب بجنگی ہی زندگی را برگ و سارا
 شود کشتیت تو ویران تا نہ زیننی دانہ پے در پے
 بگرداں جام و از ہنگامہ افرنگ کمتر گوے
 ہزاراں کارواں بگذشت ایں ویرانہ پے در پے!

بچشم مرده دلاں کائنات زندانیست
 دو جام باد و کشیدند و از جہاں رستند
 عنایم ہمت بیدار آں سوارانم
 ستارہ را بسناں سفتہ در گہ بستند
 فرشتہ را و گر آں نہ ہمت سجود کجاست
 کہ نوریاں بتماشائے خاکیاں مستند

۴۲

بیا که خاوریاں نقش تازه بستند
 و گر مرد بطواف بتے کہ بشکستند
 چو جلوہ ایست کہ دلما بلذت نگہ
 ز خاک را و مثال شرارہ بر بستند
 کجاست منزل تو را نیان شہر آشوب
 کہ سینہ ماے خود از تیزی نفس خستند
 تو ہم بدوق خودی رس کہ صاحبان طریق
 بریدہ از غم علم بخویش پیوستند

نغمہ پروازی زوجے کوہ سار آختم
 درگستاں بودہ ام یک نالہ درد آلود نے
 پیش من آئی؛ دم سردے دل گریہ بیار
 جنبش اندر تست اندر نغمہ داؤد نے
 عیب من کم جوے واز جام عیار خویش گیر
 لذت تلہاپ من بے جان غم فرسود نے

۳۳

عشق را نازم کہ بدش را غم نابود نے
 کفر او ز تار دارِ حاضر و موجود نے
 عشق اگر نہ سماں و ہزار بان شیریں ہم گذر
 عشق محبوب است و مقصود است ہماں مقصود نے
 کافر می را بختہ تر سازد شکستِ سومات
 گرمیِ جہان بے ہنگام و محمود نے
 مسجد و مے خانا و دیر و کلیسا و کنشت
 صد فسوں از بہر دل بستند و دل خوشند و نے

۴۵

فروغ خاکیاں از نوریاں فزود شود رونے !
 زمیں از کوکب تقدیر باگردوں شود رونے !
 خیالِ ناکہ اور پردہ ریش و اوند طوفانہا
 ز گرداب سپہرِ بنگلوں بیروں شود رونے
 یکی در معنی آوم نگہ از من چہ می پرسی
 ہنوز اندر طبیعت می خلد موزوں شود رونے
 چنان موزوں شود این ہمیش پا افتادہ مضمونے
 کہ یزدان را دل از تاثیر اد پر خوں شود رونے

۴۴

بردل بے تاب من ساقی مے نابے زند
 کیمیا ساز است و اکسیر بے سیمابے زند
 من نہ دالم نور یا نار است اندر سینہ ام
 این قدر دالم بیاض او به متاسیے زند
 بردل من فطرت خاموش می آرد هجوم
 ساز از ذوق نوا خود را بمضربے زند
 غم مخور نادان که گردوں در بیابان کم آب
 چشمه لادار و که شبنو نے بیلابے زند
 اے که نوشم خوردم از تیر نی نوشم مرنج
 نیش هم باید که آدم را رگ خوابے زند

ہزار بار نکو تر متاع بے بصری
 زدائے کہ دل اور انہی کند تصدیق
 بی بیچ و تاب خسرو گرچہ لذت دگر است
 یقین سادہ دلاں بہ زنگتہ ہائے دقیق
 کلام و فلسفہ از لوح دل منہ و شتم
 ضمیر خویش کشادہ بہ شتر تحقیق
 ز آستانہ سلطان کنارہ می گیرم
 ز کامرہ کہ پرستم خداے بے توفیق!

۴۶

ز رسم و راه شریعت نکرده ام تحقیق
 جز اینکه منکر عشق است کافرو ز ندیق
 مقام آدم خاکی نهاد در یابند
 مساندان حرم را حد او بد تو رفیق
 من از طریق نه پرسم رفیق می جویم
 که گفته اند نخستین رفیق و باز طریق
 کند تلافی ذوق آل چنان حکیم فرنگ
 منور غیغ باده منزول ترکند بجام عقیق

چوں به کمال می رسد فقر و دلیل خسروی است
 مسند کیتب او را در تهر بوریا طلب
 پیشش نگر که زندگی راه بعالمی برد
 از سر آنچه بود و رفت در گذر آنها طلب
 غریبت روزگار اگر ناله چو ناله بد ترا
 باد من زلفت بنده چاره ز مومیا طلب

۴۶

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب
 هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب
 از غلش کوشیده کار نمی شود تمام
 غفل و دل و نگاه را جلوه جدا جدا طلب
 عشق بپر کشیدن است تیشه کائنات را
 جام جهان نما مجو دست جهان کشا طلب
 راه رواں برهنه پا راه تمام خار زار
 تا به مقام خود رسی را حله از رضا طلب!

۴۹

من هیچ نمی ترسم از حادثه شب با
 شبها که حس کرد و از گردش کواکب با
 شناخت تمام خویش افق و بدایم خویش با
 عشق که نمودی خواست از شورش یارب با
 آه که زد دل خیس و از بهر جگر سوزی است
 در سینه شکن او را آلوده مکن لب با
 در سیکده باقی نیست از ساقی فطرت خواه
 آن مے که نمی بخشد در شیشه مشرب با
 آسوده نمی گردد آن دل که گست از دوست
 با قرأت مسجد با باد انش کتب با

بینی جہاں را خود را نہ بینی
 تا چند نادان غافل نشینی؟
 نورِ تدبیری شبِ پرا فروز
 دستِ کلیمی در آستینی!
 بیرون قدم نہ از دورِ آفاق
 تو پیش ازینی تو پیش ازینی!
 از مرگ ترسی اے زندہ جاوید؟
 مرگ است سعید تو درمیستی
 جانے کہ بخشند دیگر نگیرند
 آدم بمیرد از بے نفیستی

صوتِ گری را از من بیاموز

شاید کہ خود را باز آفرینی!

سخن ز نام و میسراں دراز تر گفتی
 بحیثیتم کہ نہ بینی قیامت موجود
 خوشا کہی کہ حرم را درین سبب شناخت
 دے تپید و گذشت از مقام نفعت و شرف
 ازاں بکنتب و میخانہ اعتبارم نیست
 کہ سجدہ نمردم بر درجہیں فرسودہ

۵۰

تو کیستی؟ ز کجائی؟ که آسمان کبود
 هزار چشم براه تو از ستاره کشود
 چه گویمت که چه بودی چه کردی چه شدی
 که خوں کند جگر من را ایازی محمود
 تو آن نه که مسئله ز کمشان میسود
 شل آب صوفی و شاعر ترا ز خویش بود
 فرنگ اگر چه ز انکار تو گره بکشاد
 بجای نه دگر نشسته ترا فسرود

۵۲

مئے دیرینہ و معشوقی جواں چیز کے نیست
 پیش صاحب نظرانِ حور و جاناں چہ نیست
 ہرچہ از محکم و پائندہ شناسی، گذر و
 کوہ و صحرا و برو و بحر و کراں چیز کے نیست
 دانش مغربیاں، فلسفہ مشرقیاں
 ہمہ بخسانہ و در طوٹ بتاں چیز کے نیست
 از خود اندیش و ازیں بادیر ترساں گندہ
 کہ تو ہستی و وجود و دہاں چیز کے نیست
 و طریقتی کہ بنوک مرثہ کا ویدم من
 منزل و قافلہ و ریگ رواں چیز کے نیست!

۵۱

دیارِ شوق کہ دردِ آشناست خاکِ آنجا
 بذرہ ذرہ توں دید جانِ پاکِ آنجا
 مے معنائے زمخ زادگان نمی گیسند
 نگاہی شکند شیشہ ہائے ناکِ آنجا
 پر ضبطِ جوش جنوں کوش در مقامِ نیاز
 ہوش باش و مرو باقبائے چاکِ آنجا

زمانه از رخ فردا کشود بند نقاب
 معاشد الهمه سرمست باده دوشند
 بلب رسید مرا آن سخن که نتوان گفت
 بجیر نم که نقیبسان شهر خاموشند

۵۳

قلندران که یہ تسبیح آّب و گل کو شند
 ز شاہ باج نشانند و حشر قہ می پوشند
 بجلوت اندوکتند سے بہ مہر و مہ چپند
 بخلوت اندو زمان و مکال در آغوشند
 بروز رزم سراپا چہ پریشان و حشر
 بروز رزم خود آگاہ و تن فراموشند
 نظام تازہ بچرخ دورنگ می بخشند
 ستارہ ہائے کمن را جنازہ بردوشند

۵۵

مثل شہ زہ را تن بہ تپسیدن دسم
 تن بہ تپسیدن دسم بال پریدن دسم
 سوز نوایم تکرار زبہ الماس را
 قطر شبنم کنم خوست چکیدن دسم
 چوں زمستانم نمود غم شیریں زخم
 نیم شبان صبح را میل و میدان دسم
 یوسف گم گشته را باز کشودم نقاب
 تاب تنک ما بگیاں ذوق خریدن دسم
 عشق شکیب آزا خاک ز خود رفت را
 چشم ترے داد و من لذت دیدن دسم

۵۴

دوستہ تخیم و گردوں برہنہ ساخت مرا
 فساں کشید و بروے زمانہ آخت مرا
 من آں جهان خیمالم کہ فطرت ازلی
 جهان مبسوط و کل را شکست و ساخت مرا
 مئے جواں کہ پیمیانہ تو می ریزم
 زراوقے امت کہ جام و سبب گداخت مرا
 نفس بے سینه گدازم کہ طائر حسد م
 تواں زگر می آواز من شناخت مرا
 شکست کشتی اوراک مرشدان کن
 خوشا کسے کہ بدیبا سفینہ ساخت مرا

ازاں برخیزیش می بالم که چشم مشتربی کور است
 متاع عشق نامر سوده ماند از کم روانی ما
 بیا بر لاله پاکوبیسم و بے باکانمے نوشیم
 که عاشق را بجل کرده ندخین پارسائی ما
 بزمن به از مسلمانان گریز اندر سلمانی
 مسلمانان روا دارند کافر را پیرائی ما

خودی را مردم آمیزی دلیل نارسائی ما
 تو اے درو آشنایک گاه شوا از آشنائی ما
 بدرگاه سلاطین تا کجا این چهره سائی ما
 بیاموز از خداے خویش ناز کبر بانی ما
 محبت از جوانمردی بجای می رسد رونے
 که افتد از نگاهش کار و بار و ربانی ما
 چنان پیش حریم او کشیدم نغمه دروے
 که دادم معرمان را لذت سوز جلدانی ما

منکر نگینم کند ز نذر تهنی و ستانِ شرق
 پارۀ بعلی که دارم از بدخشانِ شما
 می رسد مرئی که زنجیرِ شما را بشکند
 و بیدارم از روزنِ دیوارِ زندانِ شما
 حلقه گردنِ زیندلی بپیرانِ آب و گل
 آتشِ در سینه دارم از نیاگانِ شما!

۵۶

چون چرخ لاله سوزم و خیا بان شما
 ای جوانان بحسب جان من و جان شما!
 غوطه باز در ضمیر زندگی اندیشه ام
 تابدست آورده ام افکار پنهان شما
 هر دم دیدم نگاهم بر تراز پر دین گذشت
 رنجستم طرح حرم در کافرستان شما!
 تا سناش تیز تر گردد فرو چیدمش
 شعله آشفته بود اندر بیا بان شما

چراغ خویش برافروختم که دست کلیم
 درین زمانه نساں فریاد استین کردند
 در آسجده دیار می زحمت رواں مطلب
 که روز فقر دنیا گان ما پیش کردند

۵۸

دیم مرا صفت بادِ سرو و دیں کردند
 گیاه راز سرشکم چو یاسمین کردند
 نمود لاله صحرانشین ز غنایم
 چنانکه باده بعلی بستگین کردند
 بلند بال چنانم که بر سپهر برین
 هزار بار مرا نوریان کمین کردند
 فرغ آدم خاک ز تازه کاری هست
 مدام ستاره کنند آنچه پیش ازین کردند

۶۰

وریں صحرا گذار افتاد شاید کاروانے را
 پس از مدت شنیدم نغمہ ہائے ساربانے را
 اگر یک یوسف از زندان فرعونے بروں آید
 بغارت می توان دادن متاع کاروانے را!

۵۹

گذرازا که ندیدست و جز خیره‌ند
 سخن دراز کند لذت نظرند
 شنیده ام سخن شاعر و فقیه و حکیم
 اگر چه غزل بلند است برگ برند
 تجلی که برو پیروید می نازد
 هزار شب دهد و نایب یک حسد
 هم از حسد او دارم که بر زبان نرسد
 مستراح دل بود و یوسف بر بند
 نه در حسد نه به بتخانه یا بم آس ساقی
 که شعله شعله به بخشد شرر شد زنده

خودی را پرده می گوئی؛ بگو! من باتو این گویم
 مزن این پرده را چاکے که دامن نکتنگ است
 کمن شائے که زیر سایه او پر بر آوردی
 چو برکش بخت از مے آشیان بدشتن ننگ است
 غزل آں گو که فطرت ساز خود را پرده گرداند
 چو آید زان غزل خوانے که با فطرت ہم آهنگ است

تراناداں امید غم گساری ہزارا فرنگ است؟
 دلِ ثنا میں نسوزد بہر آں مرے کہ در چنگ است
 بیشیاں شوا اگر لعلے زمیرا شہ پدر خواہی
 کجا بلبلش بروں آوردن لعلے کہ در سنگ است
 سخن از بود و نابود و جہاں با من چہ می گوئی
 من این دامن کہ من ہستم ندانم این چہ نیرنگ است
 درین خیال نہ ہر مینا ز بسم مختص لرزد
 مگر یک شیشہ عاشق کہ از مے لرزدہ برنگ است

آں نگینے کہ تو با اہر منساں باختہ
 ہم جبریل ایمنے نتواں کرد گرو
 از تنک جامی مامیسکہ رسواگر دید
 شیشہ گیر و حکیمانہ بیاشام و برو

بگذر از حسا ورو افسونی افرونگ مشو
 کہ نیر و بجوے این ہمدیرینہ و نو
 چوں پرکاہ کہ در رگدیر باد افستاد
 رفت اسکندر و دارا و قباد و خسرو
 زندگی انجمن آرا و نغمہ دار خود است
 اے کہ در مقام سلطہ بے ہمہ شو با ہمہ رو
 تو فرزندہ تر از مسریر آمدہ
 آنچنان زی کہ ہمدردہ رسانی پر تو!

۶۳

از دماغ من برق اور در دل چہنے دارم
 اے اللہ محرابی با تو سخنہ دارم
 این آہو بگر سوزے در خلوتِ صحرایہ
 لیکن چہ کنم کارے با این سخنہ دارم

بہمن رنگے بودید ان کی کوئی گداز است
 بکھنور بنانش زن کہ تو بشارت ساز است
 و بلو و بدست از تو سست جو و می بخشند
 تو می گوی غایب است این نقاب است این غایب است این
 بیاور شمع غنایب پر و دہ سے نیلگوشتش را
 کہ مثل شعله عریاں بر نگاہ پاک باز است این
 مرا این خاکدان من ز فردوس بریں خوشتر
 مقام ذوق و شوق است این چم شو ساز است این
 زمانے گم غم خور از ماسے گم گم اور
 ز شے ہر دور ایام بچہ راز است این بہ راز است این

۶۶

ایں ہم جانے آں ہم جانے   ایں بکیرائے آں بکیرانے !
 ہر دو خیالے ہر دو گمانے   از شعلہ من موجِ دُخانے !
 ایں یک دوائے آں یک دوائے   من جاوئے من جاوئے !
 ایں کم عیائے آں کم عیائے   من پاک جانے نقدِ روانے !
 اینجا مقامے آںجا مقامے   اینجا زمانے آںجا زمانے
 اینجا چہ کارم آںجا چہ کارم   آہے فغانے آہے فغانے
 ایں رہن من آں رہن من   اینجا زیانے آںجا زیانے

ہر دو فروزم ہر دو بسوزم
 ایں آشیانے آں آشیانے !

بہ نگاہ آشتی سے چہ درونِ لالہ دیدم
 ہمہ ذوق و شوق دیدم ہمہ آہ و نالہ دیدم
 بہ لب و دستِ عالم تپشِ حیات پیدا
 چہ دمن چہ تل چہ صحرا یم این غزالہ دیدم !
 نہ بہ ماست زندگانی ! نہ ز ماست زندگانی !
 ہمہ جاست زندگانی ! ز کجاست زندگانی !

صوت گرے کہ تپ کر روز و شب آفرید
 از نقش این و آن بہ قماش سے خود رسید
 صوفی بروں ز بسنگہ تار یک پا بند
 فطرت سے متاع خویش بہود اگر نہ کشید
 صبح و ستارہ و شفق و ماہ و آفتاب
 بے پردہ سلوہ یا بنگاہے تراں خدایا

بهار آمد نگه می غلط اندر آتش لاله
 هزاراں ناله خیزد از دل پر کاله پر کاله
 نشان یک جرمه بر خاک چمن از باو ده لعل
 که از بیم خیزد بیگانه روید نرگس لاله
 جهان رنگ بودانی و لے دل حبیبیت می دانی
 مے که حلقه آفاق سازد گرد خود ماله

۷۰

لاله این گلستاں و ابرخ تمناے نداشت
 ز گس طنائز او چشم تماشاے نداشت
 خاک را موج نفس بود و دله پیدا نبود
 زندگانی کار و آنے بود و کالای نداشت
 روزگار از مایه و هوئے میکشاں بیگانہ
 بادہ در میناش بود و بادہ پیئے نداشت
 برق سینا شکوہ سنج از بے زبانی مایه شوق
 بیچکس در وادی امن تقاضائے نداشت
 عشق از نسر بایر ماہنگامہ ہا تمییر کرد
 ورنہ این بزم خموشاں بیچ غوغائے نداشت

باز این عالم دیرینہ جواں می بائست
 برگ کا ہش صفت کوہ گراں می بائست
 کف خاکے کہ بگاہ ہمہ ہیں پیدا کرد
 در ضمیرش جگر آلودہ نغاں می بائست
 این مرد مسر کہن راہ بجسائے نہ برند
 انجم تازہ بہ تعمیر جہاں می بائست
 ہر نگارے کہ مرا پیش نظر می آید
 خوش بگاہے است ولے خوشتر از اں می بائست
 گفت یزدان کہ چنین است و دیگر بیچ گو
 گفت آدم کہ چنین است و چنان می بائست!

از من حکایتِ سفرِ زندگی پیرِ کس
 در ساختم بد و دو گداز شتم غزلِ سرا
 ام میبختم نفسِ پیسِ سحر گهی!
 گشتم دریں جنِ به گلاں نانا ده پایے
 از کاخ و کو جبر او پریشاں بجای و کوے
 کردم بحشیم ماه تماشاے ایں سراے!

۷۱

ہنگامہ را کہ بست دریں دیر دیر پائے
 زناریان او ہمہ نالندہ ہم چو ناسا
 در بنگہ فقیہ و بکاشانہ امیر
 غمنا کہ پشت را بجوانی کند دو تارے
 درماں کجا کہ درو بد رماں فزوں شود
 دانش تمام جید و نیرنگ و سیمیاے
 بے زور سیل کشتی آدم نمی رود
 ہر دل ہزار عمر بدہ و از قبہ ناخداے

۷۲

من بنده آزادم عشق است امام من
 عشق است امام من عقل است غلام من
 هنگامه این محفل از گردش جام من
 این کوکب شام من این ماه تمام من
 جان در عدم آسوده بے ذوق تماشا بود
 ستانه نواها زد در حلقه دایم من
 اے عالم رنگ و بو این صحبت مآتا چند
 مرگ است دوام تو عشق است دوام من!
 پیدایضمیرم اوپنساں بضمیرم او
 این است مقام او در باب مقام من!

۷۲

اے لالے چیراغِ کستان و باغ و راغ
 درمن نگر کہ می دهم از زندگی سراغ
 مارنگِ شوخ و بوسے پریشیدہ نیم
 مایم آنچہ می رود اندر دل و دماغ
 مستی ز بادہ می رسد و از ایاغ غیبت
 ہرچند بادہ را نتوان خورد بے ایاغ
 داغِ بسینہ سوز کہ اندر شب وجود
 خود را شناختن نتوان جز بایں چیراغ
 اے موجِ شعلہ سینہ بہا و صبا کشاے
 شبہم مجو کہ می دہد از سوختن سراغ!

۷۵

خود را کنم سجودے دیرو صرم نسانده
 ایں در عرب نسانده آں در عجم نسانده
 در برگِ لاله و گل آں رنگ و نم نسانده
 در ناله ہائے مرغیاں آں زیر دم نسانده
 در کار گاہِ گیتی نقشِ نوی نہ بینم
 شاید کہ نقشِ دیگر اندر عدم نسانده
 سیارہ ہائے گردوں بے ذوقِ انقلابے
 شاید کہ روز و شب را تو فنی رم نسانده

۷۴

کم سخن غنچہ کہ در پردہ دل رازے دشت
 در هجوم گل و ریحاں غم و مسکنے دشت
 محوے خواست ز مرغ چمن و باد و بشار
 نتیجہ بر صحبت آں کرد کہ پروازے دشت

گلشن ابرید

بے منزل آرمیدند پا از طلب کشیدند
 شاید که خاکیاں را در سینه دم نمانده
 یاد ریاض امکان یک برگ سادہ نیست
 یا خامہ قنار را تاب رقم نمانده !

گلشنِ راز، جدید بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تمہید

زبانِ خاور آں سوزِ کین رفت   دُش و اماند و جانِ او ز تن رفت
چو تصویریے کہ بے تارِ نفس ز نیست   نمی داند کہ ذوقِ زندگی چیست
دلش از دعا بیسگانہ گردید   نئے اور از نوا بیسگانہ گردید
بطر نہ دیگر از مقصود گفتیم   جوابِ نامہٗ محمود گفتیم

بہ سوا دیدہ تو نظر آفریدہ ام من
 بہ شبیب تو جانی دگر آفریدہ ام من
 ہمہ خاواں بخوابے کہ نماں ز چشم انجم
 بہ سرد و زندگانی سحر آفریدہ ام من

دلِ سنگ از زجاجِ من بلرزد   بیم افکارِ من ساحل نہ ورزد
 نہاں نقدیرِ ما در پردہٗ من   قیامتِ ما بعلِ پروردہٗ من
 دے در خویشتنِ غلوتِ گزیدم   جانے لازوالے آفسریدم

”مرا زیں شاعری خود عار ناید

کہ در صد قرن یک عطار ناید“

بجانم دزمِ مرگِ زندگانی است   نگاہم بر حیاتِ جاودانی است
 ز جاں خاکِ نزا بیگانہ دیدم   باندام تو جانِ خود و میدم
 ازاں نالے کہ دادم داغِ دلم   شبِ خود را بی فروزا چسبم
 بخاکِ من لے چوں دانہ کشتند   بلوحِ من خطِ دیگر نوشتند
 مرا ذوقِ خودی چوں انگبین است   چه گویم وارداتِ من ہمیں است

نخستیں کیفِ ادرا آرم و دم

دگر بر خاوراں قسمتِ نوم

ز عہدِ شیخ تا میں روزِ گلے   نزد مرے بجانِ ماشرارے
 کفنِ دربرِ جنا کے آرمیدیم   دلے یک فتنہ محبتِ نیدیم
 گذشت از پیشِ آں دانائے تبریز   قیامت ہا کہ رست از کشتِ جنگیز
 نگاہم انقلابے دیگرے دید   طلوعِ آفتابے دیگرے دید
 کشود از رخِ معنی نقابے   بدستِ ذرہ دادم آفتابے
 نہ پنداری کہ من بے بادہ ستم   مثالِ شاعرانِ افسانہ بستم
 نہ بینی خیر از آن مردِ فردوست   کہ بر من تہمتِ شعرو سخن بست
 بکوے دلبراں کارے ندارم   دلِ زائے غمِ یائے ندارم
 نہ خاکِ من غبارِ رہ گزارے   نہ در خاکِ دل بے اختیارے
 بحیرتِ ایں ہم داستانم   قریبے قاصد و درباں ندانم
 مرا با فقر سا مانِ کلیم است   فرشاہنشی زیرِ گلیم است
 اگر خاکِ بصرے نہ گنجم   اگر آبِ بدریاے گنجم

سوال

نخت از فکر خویشم در تحسیر
 چه چیز است آنکہ گویندین بقتل
 کہ این من کہ مارا بشرطِ راه است
 چرا کہ طاعت و گاہے گنہ است

جواب

درون سینہ آدم چه نور است !   چه نور است این کہ غیب حضور است !
 من اورا ثابتِ سیار دیدم !   من اورا نور دیدم نہار دیدم !
 گئے نارش زبران و دلیل است   گئے نورش ز جان جبرئیل است

اگر این نلمہ را جب سیریل خواند
چو گرد آں نور تاب از خود فتاند
بنالد از مقام منزل خویش
بیزواں گوید از حال دل خویش
”بتجلی را چنان عریاں نخواهم
نخواهم جز سیم پنهان نخواهم
گذشتم از وصال جاودانی
کہ بینم لذت آہ و فغانی

مرانا زویا ز آدے دے وہ

بجائے من کہ از آدے دے وہ

زجے خویش بحرے آفرید   گهر گرد به قعر خود نشیند
 ہماں دم صورت دیگر پذیرد   شود غواص و خود را با گیسو
 درون گامہائے بے خروش است   درون گم صلابے چشم و گوش است

درون شیشہ اور روزگار است

ولے برابند ریج آشکار است!

حیات ازوے بر اندازد کند   شود صیاد و ہر پست و بلند
 از خود را بے بند خود در آرد   گلوے ماسوارا ہم فشارد
 دو عالم می شود رونے شکارش   فتد اندر کند تا بدارش
 اگر ایں ہر دو عالم را بگیرد   ہم آفاق میرد تو نہ میری!
 منہ پادریا بان طلب است   نخستیں گیر آں عالم کہ در تست
 اگر زیری ز خود گیری بر شو   خدا خواہی؟ بخود نزدیک تر شو
 بہ تسخیر خود افتادی اگر طاق   ترا آساں شود تسخیر آفاق!

چہ نورے بل فروئے سینہ تابے   نیز زو باشعاش آفتابے
 بخاک آلودہ و پاک از مکان است   بہ بند روز و شب پاک از زمان است
 شمارِ روزگارش از نفس نیست   چنین جویندہ یا بندہ کس نیست
 گئے و ماندہ وساعل مفا مش   گئے دریائے بے پایاں بجا مش
 ہمیں دریا ہمیں چرب کلیم است   کہ ازوے سینہ دریا دو نیم است
 غزالے مرغزارش آسمانے   خور و کبے ز جوے کلمکشانے
 زمین و آسمان اورا مقامے   میان کارواں تنہا خرامے
 زاحاش جہانِ ظلمت و نور   صدائے صو و مرگ و جنت و حور
 ازو ابیس و آدم را نموے   ازو ابیس و آدم را کشوے
 نگہ از جلوہ اونا ٹکیب است   تجلی ٹے اویرداں فریب است
 بچشمے خلوت خود را بہمیںد   بچشمے جلوت خود را بہمیںد
 اگر یک چشم بہ بند و گناہے است   اگر باہر دو بیند شرط را بہے است

سوال

چہ بکراست ایں کہ غلش سالک مدہ
ز قعر او چہ گوہر حاصل مدہ

جواب

حیاتِ پرفنس بحرِ روانے   شعور و آگہی اور اکرا لے
چہ دریائے کہ ژرف و موجدار است   ہزاراں کوہ و صحرا بر کنار است
میرس از موجِ ہائے بقیاراش   کہ ہر حبش ہواں حبت از کنارش

خنک روزی که گیری این جهان را   شکافی سیند نه آسمان را
 گذارد ماه پیش تو سجدے   بروی کعبه از موج و دودے
 دریں دیر کس آزاد باشی   بتاں را بر سراد خود تراشی
 بکف بردن جهان چار سورا   مقام نروصوت مرنگ و بورا
 فروزش کم کم ادبیش کردن   دگر گوی بر مراد خویش کردن
 برنج و رایت اول لبنتن   طسبم نه سپهر او شکستن
 فرد رفتن چو پیکان در ضمیرش   ندادن گندم خود با تعبیرش
 گنگوه خسروی این است این است
 ہمیں ملک است کو تمام بدین است

گراور کس نہ بیند زار گردد   اگر بیندیم و کسار گردد
 جہاں رافرہی از دیدن ما   نہاش رستہ از بالیدن ما
 حدیثِ ناظر و منظور ازے است   دل ہر ذرہ در عرضِ نیازے است
 تو اے شاہد مرا شہو گرداں   ز فیض یک نظر موجود گرداں
 کہاں ذاتِ شئی موجود بودن   بر اے شاہدے مشہود بودن
 زدائش در حضورِ ما نبودن   منور از شعورِ ما نبودن
 جہاں غیر از تجلیِ ماے مانیت   کہ بے ما جلوه نور و صدا نیست
 تو ہم از صحبتش یاری طلب کن   نگہ را از خم و حیشِ ادب کن
 یقینِ میدان کہ شیرانِ ننگاری

دریں رہ خواستہ از مویاری

بیار بہاے او از خود بسر گیر   تو جب دیلِ امینی بالِ پُر گیر
 پیاری کشا چشمِ خرد را   کہ دریا بی تماشاے احد را

گزشت از کج و سحر ازانے داد   نگہ را لذتِ کیف دے داد
 ہر آن چیزے کہ آید در حضورش   منور گردد از فیضِ شعورش
 بخلوتِ مست و صحبتِ ناپذیر است   دلے ہر شے ز نورش مستی را ست
 نخستیں می نماید ستیزش   کند آخر بآئینے اسیرش
 شعورش با جہاں نزدیک تر کرد   جہاں اور از رازِ او خبر کرد
 خود بندِ نقاب از رخِ کشودش   ولیکن منطقِ عربیاں تر نمودش

گلخند اندرین دیرِ کافات

جہاں اور اقماعے از مقامات

بروں از خویش می بینی جہاں را   دروشت ویم و صحر او کاں را
 جہاں رنگ و بو گلستہ ما   زما آزد و ہم وابستہ ما
 خودی اور ابیک تا رنگہ بست   زمین و آسمان و مہر و مہر بست
 دل مارا با و پوشیدہ را ہے است   کہ ہر موجود منون نگا ہے است

سوال

وصال ممکن و واجب بہم چیست؟
حدیث قرب و بُعد و بیش و کم چیست؟

جواب

سہ پہلو ایں جہان چون چنبد است	غریب کیف و کم اور اکند است
جہان طوسی و اقلیدس است ایں	پچے عقل نہیں فرسابس است ایں
زمانش ہم مکانش اعتباری است	زمین و آسمانش اعتباری است
کماں رازہ کن و آماج دریاب	زحر فم نکتہ و سراج دریاب
محو مطلق دریں و بر مکانات	کہ مطلق نفیت جز نور السموات

نصیبِ دزد بوسے پیرِ من گیر   بکنانِ نگشت از مهرِ من گیر
 خودی عیباد و پنچیرش مه و مهر   اسیر بندتد پیرش مه و مهر
 چو آتش خویش را اندر جان زن!
 بشنوخن بر مکان! لامکان زن!

بجائِ پوشیدہ رمزِ کائنات است   بدنِ جانے احوالِ حیات است
 عروسِ معنی از صوتِ جنابت   نمودِ غیش را پیرایہ با بست
 حقیقتِ رمے خود را پرہ با بست
 کہ اور لذتے در انکشاف است

بدنِ رانا فرنگ از جاں جدا دید   نگاہش ملکِ دینِ ہم و دوتا دید
 کلیسا سجدہٗ پطرس شمارد   کہ او با حاکمی کارے ندارد
 بکارِ حاکمی کروفتے ہیں   تنِ بے جانِ جانِ بے تنے ہیں
 خور و بادلِ خود، مفرکن   یکے بر ملتِ ترکاں نظر کن
 بہ نقیدِ فرنگ از خود رسیدند
 میانِ ملکِ دینِ ربطے ندیدند

یکی را آں چناں صد بارہ دیدیم   عددِ ہر شمارش آں سر دیدیم
 کس دیے کہ مینی مشیتِ خاں است؟   دے از سر گذشتِ ذاتِ پاکِ است!

حقیقت لازوال و لامکان است   مگو دیگر که عالم بے کران است
 کران او دیون است و برین نیست   دروش سپت بالا کم فزون نیست
 دروش خالی از بالا و زیر است   و لے برین او وسعت پذیر است
 ابدرا عقل مانا سازگار است   یکی از گیر و دار او هزار است
 چو نگ است او سکون دوست دارد   زمیند مغز و دل بر پوست دارد
 حقیقت را چو ماصد پاره کردیم   تمیز ثابت و سیاره کردیم
 خرد و لامکان طرح مکان سبت   چو زنائے زمان را بمیاں سبت
 زمان را در ضمیر خود ندیدیم   مه و سال و شب و روز آفریدیم
 مه و سالت نمی از دیکج جو   بحریت کد لب شتم غوطه زن شو

بخود رس از سر همگامه بر خیز

تو خود را در ضمیر خود فرو ریز

تن و جان او تا گفتن کلام است   تن و جان او تا دیدن حرام است

سوال

قدیم و محدث از هم چوں جدا شد
که این عالم شد آن دیگر خدا شد
اگر معروف و عارف ذات پاک است
چه سودا در این مشیت خاک است؟

جواب

خودی را زندگی ایجاد غیر است   فراق عارف و معروف خیر است
قدیم و محدث ما از شما است   شمار ما طلبم روزگار است
دما دم دوش و فردا می شماریم   به هست و بود و باشد کار داریم

یکجاں مرده راصوت نکا راندا
 دید موسی دم عیسی ندارند!
 درین حکمت علم چیزے ندید است
 برائے حکمت دیگر تپید است
 من این گویم جہان انقلاب است
 دروش زنده و در پیچ و تاب است
 ز اعدا و شمار خویش بگذر
 یکے درخود نظر کن پیش بگذر
 دران عالم کہ جزوا کل فزون است
 قیاس رازی مطوسی جنون است
 زمانے بار سطو آشنا باش
 مے با ساز بکین ہم نوا باش
 ولیکن از مقام شان گذر کن
 مشو گم اندرین منزل سفر کن
 بآں عقلے کہ داند بیش و کم را
 شناسد اندون کان ویم را
 جہان چند و چون ز بر نیکیں کن
 بگردوں ماہ و پرویں را کیں کن
 ولیکن حکمت دیگر بیاموز
 رہاں خود را ازیں بکر شب و روز

مقام تو بروں از روزگار است

طلب کن آن میں کو بیار است!

گے از سنگ تصویرش تراشیم   گے ناویدہ برے سجدہ پاشیم
گے ہر پڑہ فطرت دریدیم   جمال یار بے باکانہ دیدیم
چہ سودا در سر این پشت خاک است   ازیں سودا در خوش تابناک است
چہ خوش سودا کہ نالہ از فرقتش   ولیکن ہم بالہ از فرقتش
فراق اور اچھاں صاحب نظر کرد   کہ شام خویش را بر خود سحر کرد
خودی را در دمنہ امتحان ساخت   غم دیرینہ را عیش جوان ساخت
گہرا سلک سلک از چشم تزلزل   ز نخل مائے شیریں ثمر برد
خودی را تنگ آغوش کردن

فنا را با بقا ہم دو شش کردن

مجت بہ در گرہ بستن مقامات   محبت بہ در گذشتن از نہایات
مجت ذوق انجائے ندارد   طلوع صبح او شائے ندارد
برائش چہی خورد پیچ و خم ہست   جانے در فروغ یکدے ہست

از خود را بریدن فطرتِ ماست   پییدن نارسیدن فطرتِ ماست
 نہ مار اور فراقِ او عیارِ سے   نہ اور ابے وصالِ ماقرارِ سے
 نہ ابے مانہ ابے اور اچہ حالِ است   فراقِ مافراقِ اندرِصالِ است
 جدائیِ خاک را بخشند نگاہِ ہے   دہد ہرمانہ کو ہے بکا ہے
 جدائیِ عشق را آئینہ دارِ است   جدائیِ عاشقان را سازگارِ است
 اگر زانہ ایم از درِ مندی است   وگر پائندہ ایم از درِ مندی است
 من و اوجہیت ہا سرارِ الہی است   من و اوبرواما گو اہی است
 بجلوت ہم بجلوتِ نورِ ذاتِ است   میانِ انجن لبونِ حیاتِ است
 محبت دیدہ و دبے انجن نیست   محبت خود نگوبے انجن نیست
 بہرزم ما بختی ہا ست بنگر   جہاں ناپید و او پید است بنگر
 درو دیوارِ شہرِ کلخ کو نیست   کہ اینجا ہیکس جز ما و نیست
 گئے خود را ز مایگانہ سازد   گئے مارا چو سازے می نوازد

سوال (۵)

کہ من باشم مرا از من خبر کن
چہ معنی دارد اندر خود سفید کن؟

جواب

خودی تعویذِ حفظِ کائنات است   نخستیں پر تو ذاتش حیات است
حیات از خوابِ خوش بیدار گردد   درویش چوں کی بسیار گردد
نہ ادرا بے نمود ما کثو دے   نہ مارا بے کثو دے او نمودے

ہزاراں عالم آفتد در رو ما   بپایاں کے رسد جلا نگر ما
 مسافر با جوداں زی باوداں میر   جہانے را کہ پیش آید نہ آگیر
 بہر شش گم شدن انجام مابیت   اگر اورا تو دگر گیری فنا نیست
 خودی اندر خودی گنجد محال است
 خودی را عین خود بودن کمال است

سفر در خود کن و بگر که من چیست	ترا گفتم که ربط جان و تن چیست
نژاد را اگر منستن از لب بام	سفر در خویش از اذن بے لب بام
تماشا بے شعاع آفتابے	ابد بر دن بیک دم اضطرابے
ز دین چاکے بدریا چوں کلیے	نهر دین نقش ہر امید و نیے
ز انکشتے شکافیدن قمر را	شکستن این طلسم بحسب و بر را
درون سینہ او در کف جہانش	چنان باز آمدن از لامکانش
کہ دیدن شبیشہ و گفتن سفال است	ولی ایس راز را گفتن محال است
کند انا عرصہ منابے نقابش	چہ گویم از من و از تو شمنابش
زمان و ہم مکان اندر بر او	فلک لرزه بر تن از سر او
نصیب مشقت خاکے او فتادست	نشین مرد دل آدم نهاد است
گم اندر خویش و ہم پیوستہ بغیر	جدا از غیر و ہم وابستہ بغیر
کہ سیرش بے مکان و بے زمان است	خیال اندر کف خاکے چنان است

خمیرش بحر ناپیدا کنارے   دلِ قہر موجِ بیقرارے
 سرِ بزرگِ شکیبائی ندارد   بحرِ افرادِ پیدائی ندارد
 حیاتِ آتشِ خودی با چوں شرما   چراغِ ثابت و اندرِ سحرِ ما
 ز خود نارفته بیروں غیرِ بینِ است   میانِ انجمنِ غلوتِ نشینِ است
 یکے بنگرِ بخود چسپیدن او   ز خاکِ پے سپرِ بالیدنِ او
 نہاں از دیدہ ہادر ہاے وہوے   و مادِ مستجوے رنگِ دبوٹے
 ز سوزِ اندولِ محبتِ نخبِ است   با آئینے کہ باخود درستیست
 جہاں را از ستیزِ اولِ نفساے   کفِ خاکِ از ستیزِ آئینہِ فامے
 ز بزد جزِ خودی از پرِ تو او   نخبِ ز درِ گہرا اندرِ زواو
 خودی را پیکرِ خاکی حجابِ ست   طلوعِ او مثالِ آفتابِ است
 درونِ سینہٗ ما حیا و رِ او   فروغِ خاکِ ما از جوہرِ او
 تو می گوئی مرا از من خبر کن   چہ معنی دارد و اندرِ خود سفر کن؟

سوال (۶)

چیز و است آنکہ او از کل فنون است؟
طریق جُستَن آں جزو چوں است؟

جواب

خودی ناز کل کہ تو بینی فنون است	خودی ناز از ہائے مافنون است
بہ بحر رو نگارفتد کہ خبہ نزد	ز گردوں بار بار افتد کہ خبہ نزد
بر بے بالی چنان پرواز گر کیست؟	جزا و در زیر گردوں غم و نگر کیست؟
بروں از جنت دھوے در آغوش!	بطلت ماندہ و نوے در آغوش!
ز قعر زندگی گوھر بر آرد	بآں نطقے دل آویزے کہ دارد

بزدلان است آزاد است! این چیست؟ - کند و صید صیاد است! این چیست؟
چراغے در میانِ سینه تست - چہ نور است این کہ در آئینہ تست؟

مشو غافل کہ تو اورا ایسی

چہ نادانی کہ سچے خود نہ بینی!

کند بے پردہ رونے مضمشرش را   چشم خویش منید جو ہر شش را
 قطارِ نوریاں در رہ گزاری است   پے دیدارِ او در آتشفراست
 شرابِ فرشتہ از ناکش بگيرد
 عیارِ خویش از خاش بگيرد

چہ پرسی از طریقِ جستجویش   فرو آدر مقامِ مایہ ہویش
 شبِ رونے کہ داری کبدزن   فغانِ صبحگاہے بر حسدِ وزن
 خرد را از حواسِ آید متاع   فغانِ از عشقِ می گیر و شمع
 خرد جز را فغانِ کل را بگيرد   خرد میر و فغانِ ہر گز نمیرد
 خرد بہر ابدِ خدے ندارد   نفسِ چوں سوزنِ ساعت شمارد
 تراشد روز با شب با حسدِ را   نگیرد شمع و چید شمع را

فغانِ عاشقانِ انجامِ کارے است

نہاں در یکدمِ او روزِ کارے است

غمیزندگانِ جاودانی است   بچشمِ ظاہرِش عینیِ زمانی است
 تقدیرِش مقامِ هست و بود است   نمودِ غرضِش و حفظِ این نمود است
 چه می‌پرسی چگونگی است و چگونگیست   که تقدیر از نهاد او بروی نیست
 چه گویم از چگونگی و بے چگونگیست   بردنِ مجبور و مختار اندر و نش
 چنین فرموده سلطانِ بد است   که ایمان در میانِ جبر و قدر است
 تو هر مخلوق را محسوب گوئی   اسیرِ بندِ نزد و دور گوئی
 وے جاں از دمِ جاں آفرین است   بچندین جلوه با خلوت نشین است
 ز جبر او حدیثی در میان نیست   که جاں بے فطرت آزاد جان نیست
 شبیخونِ بر جهانِ کیفِ کم زد

ز مجبوریِ مختاریِ مدم زد

چو از خود گردِ مجبوریِ فشانند   جهانِ غرضِش را چونِ ناقه راند
 نگرود آسماں بے رخصت او   نه تا بد اخترت بے شفقت او

سوال (۷)

مسافر چوں بود ہر و کدام است ؟
کرا گویم کہ او مردِ تمام است ؟

جواب

اگر چشمے کشائی بر دل خویش	درون سینہ بینی منزل خویش
سفر اندر حضر کردن چنین است	سفر از خود بخود کردن ہمیں است
کسے اینجا نداند ما کجایم	کہ در چشم مرد و اختر نیایم
بہو بیا یاں کہ پایاں نہ داری	بپایاں تارسی جانے نہ داری
نہ مارا پختہ پنداری کہ حسامیم	بہر منزل تمام و ناتمامیم
بپایاں نہ رسیدن زندگانی است	سفر مارا حیات جاودانی است

خودی نامکنش و انما ید   گرہ از اندرون خود کشاید
 از اں نوے کہ و ایندنداری   تو اور افانی و آنی ستاری
 از اں مرگے کہ می آید چرباک است   خودی خوینختہ شد از مرگ پاک است
 ز مرگ دیگرے لرزد دل من   دل من جان من آب گل من
 ز کار عشق و مستی برفتادن   قرار خود بجا نشا کے نداون
 بدست خود کفن بر خود بریدن   بچشم خویش مرگ خویش دیدن
 تو این گہر دم در کیست است   بنزس از عے کہ مرگ با ہمیں است

کند گوید تو اندر پیگر تو
 نکیر و منکر او در بر تو

اگر یابی بدنامش در آویز	اگر اورا نیابی در طلب خیز
مرو مانند مای غافل ازشت	نفیہ شیخ و ملا را مدہ دست
کہ ما کو یم و او صاحب نگاہے است	بکار ملک دیں او مردی ہے است
و د از ہر بن مویش نگاہے	مثال آفتاب صبح نگاہے
رسن از گردن دیوے کشا دست	فرنگ آئین جمہوری نہادست
لبے طیارہ پروانے ندارد	نوابے زخمہ و سازے ندارد
ز شہر اویسا بانے نکوتر	ز باغش کشت ویرانے نکوتر
شکما بہر نانے در تنگ و تاز	چو رہزن کاروانے در تنگ و تاز
مہر بادین و دانش خوار گردید	رواں خوابید و تن بیدار گردید
فنِ افرنک جز مردم دری نیست	خرد جز کافر کی کافر کی نیست
خدایش یار اگر کارش چنین است	گر وہے را گر وہے در کمین است
کہ جمہو است تیغ بے نیامے	زمن وہ اہل مغرب را پیامے

زماہی تابہ جو لانگہ ما   مکان وہم زماں گردیدہ ما
 بخود پیچیم بے تاب نمودیم   کہ ما مجیم وا از قہر وجودیم
 دما دم خویش را اندر کمیں باش   گریزاں از گماں سوسے یقین باش
 تب تاب محبت را فنا نیست   یقین دید را نیز انتہا نیست
 کمال زندگی دیدار ذات است   طریقت رستن از بند جہات است
 چنان با ذات حق غلوت گزینی   ترا او بیند و او را تو بینی
 منور شو ز نور من یرانی   مژہ بر ہم مزن تو خود منانی
 بخود محکم گذرانند حضورش   مشو ناپید اندر بحر نورش
 نصیب ذرہ کن آں مضطربے   کہ تا بدو حسیم آفتابے
 چنان در سلوہ گاہ یار می سوز   عیاں خود را نہاں اورا بر فروزا

کسے کو دید عالم را امام است
 من تو تا تمامیم او تمام است!

سوال (۸)

کدامی نکتہ را نطق است انا الحق
چہ گوئی ہرزہ بود آں رمز مطلق

جواب

من از رمز انا الحق باز گویم   و گر بامند و ایراں راز گویم
منے در حلقہ دیر این سخن گفت   حیات از خود فیہ خور و من گفت

چشم شیر که جاننامی ستاند
تیز سلم و کامرند انداند

نه ماند در غلاف خود زمانه

بر دجائن خود و جان جهانے

نگہ رادر ہمیش نیست را ہے کنی خود را تماشا بے محاسبے

حسابِ روزِ محاسب از دورِ فلک نیست

بخود بینی ظن و تخمین و شک نیست

اگر گوئی کہ من و ہم و گماں است نمودش چوں نمود این دُعاں است

بگو با من کہ داراے گماں کیست یکے در خود نگر آں بے نشان کیست

جہاں پیدا و مستراح و لیلا! نمی آید بے فکر جبریلے

خودی پنهانِ نجات بے نیاز است یکے اندیش و دیابِ اس حیرانِ راز است

خودی راحقِ بد اں باطلِ مپندار خودی را کشت بے حاصلِ مپندار

خودی چوں بختِ گردِ زوال است فراقِ عاشقاں عینِ دُعاں است

شکر را تیز بلے می توان داد تپیدِ لایزالے می توان داد

دوامِ حق جز بے کار و نیست کہ اورا این دوام از جن جو نیست

دوامِ آں بہ کہ جانِ مستعلاے شود از عشق و سستی پادے!

خداخت و جور از خوابش   وجود مانور از خوابش
 مقام تخت و فوق و چار سو خواب!   سکون و بیرون شوق و جستجو خواب!
 دل بیدار و عقل نمکته میں خواب!   گمان و فکر و تصدیق و یقین خواب!
 ترا این چشم بیدارے خواب است!   ترا گفتار و کردارے خواب است!
 چو او بیدار گردد و گویے نیست
 متاع شوق را سودا گئے نیست

فروغ دانش از قیاس است   قیاس از تقدیر حواس است
 چو حس دیگر ندان عالم دگر شد   سکون و سیر و کیف و کم دگر شد
 تو از گفتن جهان رنگ و بو نیست   زمین و آسمان و کلاخ و کو نیست
 تو از گفتن که خوابی با فسون است   حجاب چہرہ آں بے چگونے است
 تو از گفتن ہمہ نیز رنگ و بو نیست   فریب پردہ مانے چشم و گوش است
 خودی از کائنات رنگ و بو نیست   حواس میان ما و او نیست

سوال (۹)

کہ شد بر سرِ وعدت واقف آخر؟
شناسے چه آمد عارف آخر؟

جواب

تیرگوں مقامِ دل پذیر است   لیکن مہر و مہش زود میر است
بدوشِ شامِ نعلِ آفتابے   کواکبِ یاقوتِ از ما ہنابے
پردہ کسارِ چوں ریگِ روانے   دگرگوں می شود دریا بآنے

وجود کو ہمارا دشتِ دُریہچ ! جہاں فانی خودی باقی، دگر ہیچ !
 دگر از شکر و منور کم گوے ! خدا را ہم براہِ خوشتن ہے

بخود گم بہر تحقیق خودی شو
 انا الحق کوے صدیقِ خودی شو

قرار از ما چہ می جوئی کہ مارا اسیر گردش ایام کردند

خودی در سینه چاکے نگہ دار

ازیں کو کب چراغ شام کردند

جہاں کی مہر تمام آفتابین است دریں غربت مرا عرفاں ہمین است
دل مادر تماشای باطلے نیست نصیب باغم بے حاصلے نیست

نگہ دارند اینجا آرزو را سرورِ ذوق و شوقِ جستجو را

خودی را لازوالے می توان کرد فراقے را دصالے می توان کرد

چراغے از دم گریے توان سوخت

بسوزن چاک گردوں میتوان سوخت

خداے زندہ بے ذوق سخن نیست تجلی نامے او بے انجمن نیست

کہ برقِ جلوه او بر جگر زد؟ کہ خرواں بادہ و ساغر بسر زد؟

عیارِ حسن و خوبی از دل کیست؟ میا و در طوائف منزل کیست؟

گلاں را در کیس بادِ خزان است   متاعِ کارواں از بیمِ جان است
 ز شبِ بنم لاله را گوهر نماسند   دے ماند دے دیگر نماسند
 نواشنیده در چنگے میسرد   نثر ز ناجستہ در سنگے میسرد
 پیرس از من عالمگیر می مرگ
 من تو از نفس زنجیری می مرگ!

غزل

فسارِ بادۂ ہر جام کردند   چہ بید روانہ اورا عام کردند
 تماشا گاہِ مرگِ ناگماں را   جہاں ماہ و انجسم نام کردند
 اگر یک ذرہ اش خے دمِ آموخت   با فسونِ بنگاہے رام کردند

حائمه

تو شمشیری ز کام خود بروں آ
 بروں آ از نیسام خود بروں آ
 نقاب از مملکت خویش برگیر
 مژده رخ شید و انجم را بر بگیر
 شب خود روشن از نور یقین کن
 بدینیا بروں از آستین کن
 کسے کو دیده را بردل کشود هست
 شرایے کشت و پرینے درود است
 شرایے بسته بگیر از درونم
 که من مانند رومی گرم خونم
 و گر نه آتش از تنذیب نوگیر

بروین خود بفروز اندروں میرا

است از غلوت نازے کرخواست ؟   بلی از پردہ سازے کرخواست ؟
 چ آتش عشق در خاکے برافروخت !   ہزاراں پردہ یک آواز ما سوخت !
 اگر مائیم گرداں جام ساقی است   بے مزش گرمی ہنگامہ باقی است !
 مراد سوخت بترنسائی او   کتم سامان بزم آرائی او

مثال دانہ می کارم خودی را
 برائے اونکہ دارم خودی را

زندگی

بندگی نامہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

گفت بایزداں میریستی فردز
تاب من شب را کند مانند روز
یا دایامے کہ بے یل و نہار
خفته بودم در خمیہ روزگار
کو کبے اندر سواد من نبود
گردشے اندر نہاد من نبود
نے ز نورم و شست و در آئینہ پوش
نے بدریا از جمال من خردش

از غلامی بزم ملت فرد فرد   این و آس باین و آس اندر بند
 آس کیے اندر سجدہ این در قیام   کار و بارش چون صلوات بے نام
 در رفت ہر فرد با فرد سے دگر   ہر زماں ہر فرد را در دے دگر
 از غلامی مرو حق زنا ربند   از غلامی گو ہر شش نا از حبند
 شاخ او بے مہر گاں مہر این نہر گ   نیست اندر جان او جز بیم مرگ
 کو زوق و نیش را دانستہ نوش   مردہ بے مرگ و نیش خود بدوش
 آبرئے زندگی در باختہ   چوں خراں با کاہ و جو در ساختہ
 ممکنش بنگر محال او نگر   رفت و بود ماہ و سال او نگر

روز ما در ماتم یک دیگر اند

در خرام از رنگ سحر کتر اند

شورہ بوم از نیش کرم خار خار   مورا او از در گز و غنیر شکار
 صرصر آتش دوزخ اد   زورق ایس را باد مراد

آہ زیں نیزنگ و افسون وجود !   وائے زیں تابانی و ذوق نمود !
 تاغتن از آفتاب آخو تسم   خاکدانے مردہ افرو خستم
 خاکدانے با فرغ و بے فراغ !   چہرہ او از غلامی داغ داغ !
 آدم او صوٹ ماہی پشت !   آدمے یزداں کشتے آدم پرست !
 تا سیر آب و گل کر دی مرا   از طواف او خجل کر دی مرا
 ایں جہاں از نور جان آگاہ نیست !   ایں جہاں شایان مہر و ماہ نیست !
 در قفائے نیلگوں اور اہل   رشتہ ما نوریان ازوے گل
 یا مرا از خدمت او واگذار   یا ز خاکش آدم دیگر بہار

چشم بیدارم کیوں کو کہ رہ

اے خدا ایں خاکدانے نور بہ

از غلامی دل مبیہ دور بدن   از غلامی روح گرد و بارِ تن
 از غلامی ضعیف پیری در شباب   از غلامی شیر غاب آگندہ ناب

در بیان فنون لطیفہ غلامان موسیقی

مرگ ہا اندر فنونِ بندگی	من چہ گویم از فنونِ بندگی
نعمہ اوحالی از نارِ حیات	ہمچو سیل افتد بدیوِ اِرجیات
چوں دلی او تیرہ سیمائے غلام	پست چوں طبعش نوائے غلام
از دلی افسردہ او سوزِ رفت	ذوقِ فردا لذتِ امروزِ رفت
از نئے او آشکارا رازِ او	مرگِ یکِ شہر است اندر سازِ او
نا توان وزار می سازد ترا	از جہاں بنیرا می سازد ترا

آتشی اندر هوا غلیظه
شعله در شعله پیچیده
آتشی از دو پچا تلخ پوش
آتشی تندر غو و دریا غروش
در کنارش مار با اندر سیتیز
مار با با کفچه های زهر ریز
شعله اش گیرنده چو کلبه غفور
هولناک زنده سوز و مرده نور

در چنین دشت بلا صدر روزگار

خوشتر از محکومی یک دم شمارا

نغمه بایسته نیست سبیل	تا برد از دل غمان را خیل خیل
نغمه می باید جنوں پرورد	آتش در خون دل حل کرده
از نم او شعله پروردن تو اں	خامشی را جز و او کردن تو اں
می شناسی دور و دواست آن مقام	کماند رویه صرف می رویه کلام
نغمه روشن چراغ فطرت است	معنی او نقشبند صوت است
اصل معنی را ندانم از کجا است	صورش پیدا با ما آشناست
نغمه گر معنی ندارد مرده ایست	سوز او از آتش افسرده ایست
راز معنی مرشد رومی کشود	فکر من بر آستانش در سجود
معنی آں باشد که بستاند ترا	بے نیاز از نقش گرداند ترا
معنی آں نبود که کور و کر کند	مرد را بر نقش عاشق ترک کند

مطرب ما جسلوه معنی ندید

دل بصوت بست و از معنی سبید

چشم اورا اشکِ پیہم سرمہ ایست   تا توانی بر نواسے او مالیت
 الحذر این نغمہ موت است و بس   نیستی در کسوتِ موت است و بس
 نقشہ کامی؛ این حرم بے زفرم است   دریم وزیرش ہلاکِ آدم است
 سوزِ دل از دلِ برد غم می دہد   زہر اندر ساغرِ جم می دہد
 غمِ دو قسم است لے برادر گوش کن   شعلہ مارا چراغِ ہوش کن
 یک غم است آن غم کہ آدم را خورد   آن غم دیگر کہ ہر قسم را خورد
 آن غم دیگر کہ مارا ہمدم است   جان مارا صحبتِ او بے غم است
 اندر و ہنگامہ ثلے غرب و شرق   بحر و درے جملہ موجودات غرق
 چو نشیمن می کند اندر دے   دل از و گردیم بے ساحلے
 بندگی از سترِ جاں نا آگسی است   زان غم دیگر سر و روانتی است

من نمی گویم کہ آہنگش خطاست

بیوہ زن را این چنین شیون است!

بے یقین را لذت تحقیق نیست   بے یقین را قوت تسلیق نیست
 بے یقین را عیش ما اندر دل است   نقش ز آوردن او مشکل است
 از خودی دور است و بخوار است و بس   رهبر او ذوق جمہور است و بس
 حسن را در یوزہ از فطرت کند   رہزن در اہ نئی دستہ زند
 حسن را از خود بول حبتن خطاست   آنچه می با ست پیش ما کجاست
 نقشگر خود را چو با فطرت سپرد   نقش او افکند و نقش خود ستود
 یک زماں از خویش تن رنگے نزد   بر زجاج ما گے سنگے نزد
 فطرت اندر طلیسان ہفت رنگ   ماندہ بر قرطاس او با پایے تنک
 بے تیش پروانہ کم سوز او   عکس نہ دہ نیست در امروز او
 از نگاہش زخہ و افلاک نیست   زانکہ اندر سینہ دل بیباک نیست
 خاکسارو بے حضور و شرمگین   بے نصیب از صحبت روح الہین
 فکر او نادارو بے ذوق ستیز   بانگ اسرافیل او بے رستخیز

مصنوی

بچناں دیدم فنِ صوت گری   نے براہیمی درونے آفری
 سسے در حلقہ دارم ہوس   دلبرے با طارے اندر قفس
 خسرو پیش فقیرے خرقہ پوش   مرد کوستانی، ہمیزم بدوش
 نازینے در رہبت حساتہ   جو گئے در خلوت ویرانہ
 پیر کے از در و پیری داغ داغ   آنکہ اندر دست او گل شد چراغ
 مطربے از نعمت بیگانہ مست   بلبلے نالید و تار او گسست
 نوجوانے از گما ہے خور و تیر   کو دکے برگردن باباے پیر

می چکد از خامہ ہا مضمون موت

ہر کجا انسانہ و افسون موت

عینِ ابرہیم و عینِ آذر است   و سیت او ہمیت شکن ہمیت گہ است
 ہر بناے کس نے بڑی کند
 جملہ موجودات را سواں زند

در غلامی تن ز جہاں گرد دہی   از تن بے جاں چہ اُمید بہی
 ذوقِ بچہ و نو دوزل و د   آدمی از خوشتن غافل رود
 جبرئیلے را اگر سازی غلام   برفت از گنبدِ آئینہ نام
 کیش اتقلید و کارش آوری ست   ندت اند نہ بہ کافری ست
 تاز گیا و ہم و شک افزایش   کمنہ و فرسودہ خوش می آیدش
 چشم او بر رفتہ ز آئینہ کور   چون مجاور رزق او از خاک گور
 گر مہر این است مرگِ آرزوست   اندر دوش زشت و بر دوش نکوست

طائر دانا نمی گرد و اسیر

گر چہ باشد دای از تارِ حیرا

خویش را آدم اگر خاکی شمرد   نوری ز داں در ضمیمہ را و ببرد
چوں کلیمہ شہ بروں از خوشبخت   دست او تا یک مہو بہ اُورسن

زندگی بے قوتِ اعجاز نیست

ہر کسے دانندہ ایں راز نیست

آں ہنرمندے کہ بر فطرت فزود   راز خود را بر نگاہِ ماکشود
گرچہ بحر اوندارد احتیاج   می رسد از حجبے ما و اِخراج
بہیں رہ باید از بساطِ روزگار   ہر نگار از دست او گیر و غیبار
حورِ او از حورِ حبت خوشتر است   منکرات و مناتش کافر است
آفریند کائناتِ دیگرے   قلب را بخشد حیاتِ دیگرے
بحر و موجِ خویش را بر خود زند   پیشِ ماموہش گہری انگند
زاں فراوانی کہ اندر جانِ اوست   ہر تنی را پر نمودن شانِ اوست
فطرت پاکش عیاںِ خوب و زشت   صفتش آئینہ و اِغرب و زشت

آں خدا نانے دہد جانے دہد
 آں خدا اجانے برد نانے دہد
 آں خدا کیست است این صدارت
 آں ہمہ چارہ این بے چارہ است
 آں خدا و مان آزار منراق
 آں خدا اندر کلام او فراق
 بند را با خویش تن خوگر کند
 چشم و گوش و ہوش را کافر کند
 چوں بجان عبد خود را کب شود
 جاں بر تن لیکن رتن غائب شود
 زندہ دے جاں چہ راز است این نگر
 با تو گویم مستی زنجیں نگر
 مردن ہم زینتن لے نکتہ رس
 این ہمہ از اعتبارات است و بس
 ماہیاں لاکوہ و صحرایے وجود
 بہر مرغان فقر و ریایے وجود
 مرد و کرم و نوارا مردہ
 لذت صوت و صدرا مردہ
 پیش چنگے مست و مسرور است کمر
 پیش رنگے زندہ در گور است کور
 روح با حق زندہ و پائیدہ است
 در ذاب این مردہ آں زندہ است
 آنکھ حی لا میوت آمد حق است
 زینتن با حق حیات مطلق است

مذہبِ غلاماں

در غلامی عشق و مذہب را فراق   انگبین زندگانی بد مذاق
عاشقی؛ توحید را بردل زدن   دانگے خود را بہر شکل زدن
در غلامی عشق جز گفتار نیست   کار با گفتار مارا یار نیست

کار و این شوق بے ذوقِ حیل
بے یقین بے سبیل و بے دلیل

دین و دانش را غلام ارزاں ہد   تا بدن را زندہ دار و جاں دہد
گرچہ بر لب لے او نامِ خداست   قبضہ اوطاقِ فرمانرواست
ملقے نامش دروغ با فروغ   از بطون او زاید جسم و دروغ
ابن صنم تا سجدہ اش کردی خداست   چوں یکے اندر قیام آئی فناست!

ریز بیز قهر و کین بنمایدش بیم مرگ ناگهان افزایدش
 تا غلام از خویش گردد نا امید آرزو از سینه گردد نا پدید
 گاه اورا خلعت زیبا دهد هم ز نام کار و در دستش نهد
 مهر را شاطر ز کف پیروں جهانند بیدق خود را بفرزینی رسانند
 نعمت امروز را شنید اش کرد تا بمعنی منکر فرداش کرد
 تن سبزه از مستی مهر ملوک جان پاک از لاغری مانند دوک
 گرد و دار زار و زبون کی جان پاک به که گرد و تریه تن با هلاک

بند بر پانیمست بر جان دل است
 مشکل اندر مشکل اندر مشکل است

ہر کہ بے حق زلیست جز مرا نیست
 گرچہ سہ ما تم اوزار نیست
 از نگاہش دیدنی با در حجاب
 قلب او بے فوق و شوق انقلاب
 سو در مشتاقی بکردارش کجا
 فز آفاق بیفتارش کجا
 مذہب او تنہی آفاق او
 از عشتا تا یک ترا شراق او
 زندگی با رگراں بردوش او
 مرگ او پروردہ آغوش او
 عشق را از محبتش آزار ما
 از دشمن افسردہ گرد دنا ما

نزد آں کرے کہ از گل برخت

مہر و ماہ و گنبد گرداں کجاست

از غلامے فوق دیدارے مجوس
 از غلامے جان بیدارے مجوس
 دیدہ او محنت دیدن نبرد
 در جہاں خورد و گراں خواہید مرد
 حکمراں بکشایدش بندے اگر
 می نهد بر جان او بندے دگر
 سازد آئینے گرہ اندر گرہ
 گویدش می پوش از پیل آئین زہ

وای من از یخ و بن بر کنده
از مقام خویش دور افکنده
محکمی از یقین محکم است
وای من شاح یقینم بے نم است
در من آن نیروی الا اللہ نیست

سجدہ ام شایان این گاہ نیست!

یک نظر آں گوهر نابے نگر
تاج رادر زیر متابے نگر
مر مرش ز آب و ان گردنہ تر
یک دم آں نجا از ابد پابندہ تر
عشق مرداں سر خود را گفته است
سنگ بانوک مرگاں سفیدہ است
عشق مرداں پاک و رنگیں چون شبت
می کشاید نغمہ از سنگ و خشت
عشق مرداں نقدِ خواباں را عیار
حسن ہام پرده در ہم پرده دار
ہمت او آنسوے گردوں گشت
از جہان چہ و چوں بیرون گشت

را نکہ در گفتن نیاید آنچہ دید

از ضمیر خود نقابے بر کشید!

در فن تعمیر دان آزاد

یک نماں بارشگاں صحبت گزین
 خیزو کار ایک سُور می نگہ
 خویش را از خود بروں آوده اند
 سنگها با سنگها پیوسته اند
 دیدن او بخت تر سازد ترا
 نقش سوسے نقش گری می آورد
 همت مراد و طبع بلند
 سجدہ گاہ کیست این از من میرس
 ولے من از خوشتن اندر حجاب
 صنعت آزاد مراں ہم بہ ہیں
 دامن چشمے اگر داری جگر
 این چنین خود را تماشا کردہ اند
 روز گلے را با آنے بستہ اند
 در جهان دیگر اندازد ترا
 از نمبہ او خبر می آورد
 در دل سنگ این دو لعل ارحم بند
 بے خبر رود او جان از تن میرس
 از فرات زندگی ناخوردہ آب

از محبت جذبه با گرد و لبند
 ارج می گیر و از دنا از حمند
 بے محبت زندگی ماتم همه
 کار و بارش زشت و نامحکم همه
 عشق صیقل می زند فرنگ را
 جوهر آئینه بخشد سنگ را
 ابل ل را سینه سینا دهد
 با هنرمند اں بدیدنیاد دهد
 پیش او هر ممکن و موجودات
 جمله عالم تلخ و او شیر نبات
 گرمی افکار ما از نار اوست
 آفریدن جان و میدان کار اوست
 عشق مودع او م راس است
 عشق تنها هر دو عالم را بس است
 دلبری بے قاهره دو گری است
 دلبری با قاهره پی گیری است

هر دورا در کارها آیمت عشق

عالمی در عالمی آیمت عشق!

مقبول عالم پر ہنسنا ہمیں محمد اقبال کی طرح ہرگز